

הוויכוח בתוך מפא"י על השימוש באלימות, 1932—1935 *

תנועת הפועלים, אשר קמה באירופה במאה ה־19, לא חרתה על דגלה את סיסמת אי-האלימות. כאשר אנו אומרים 'שימוש באלימות' כוונתנו לשימוש בכוח הזרוע כאמצעי להשגת עמדות־כוח פוליטיות, חברתיות או כלכליות. תורתו של מארכס בדבר מלחמת־המעמדות נתנה את הבסיס האידיאולוגי לשימוש בכוח. כנגד החוק והעוצמה הפיזית של המדינה אשר היו לצידם של המעמדות השולטים, העמידה תנועת הפועלים המתגבשת את כוח ההמונים והפעולה ההמונית. במקביל לכך התפתחו בזרמים מסוימים של תנועת הפועלים היסקפות טרוריסטיות. ככל שהתקדמה הדמוקרטיה הפוליטית, כן גברו בתנועה הסוציאליסטית היסודות הרפורמיסטים, שהתרחקו מן האלימות במאבקים פוליטיים־חברתיים. זיקתן של תנועות סוציאליסטיות מסוימות לרעיונות פאציפיסטיים, ערב מלחמת העולם הראשונה ואחריה, חיזקה בתוכן את המגמות השוללות אלימות. לעומת זאת, אותן תנועות שדגלו במהפכה ובדיקטאטורה כדרך יחידה לשלטון, המשיכו לראות באלימות אמצעי מאבק לגיטימי.

הזרם העיקרי בתנועת הפועלים היהודית בארץ־ישראל ראה את עצמו כחלק מן המחנה הסוציאליסטי־הדמוקרטי. זיקה זו לא נבעה מתוך שלילה עקרונית של המהפכה והדיקטאטורה, אלא מתוך ניתוח מצבה של התנועה הציונית, ההגשמה הציונית ומעמדה של תנועת הפועלים הארץ־ישראלית בקרב העם היהודי. בארץ־ישראל, שבה היה השלטון, מאז מלחמת העולם הראשונה, בידיו של המנדטאטור הבריטי, לא בא בחשבון מאבק אלים על תפיסת השלטון בתוך הישוב היהודי. גם המצב הפוליטי, נוכח הישוב הערבי בארץ, הכתיב שמירת השקט. לכן כשם שהקוניסטרוקטיביות ההתיישבותי ובנין משק הפועלים דחקו את 'מלחמת המעמדות' הברוכוביסטית, כך השאיפה להגמוניה בישוב היהודי בארץ־ישראל ובתנועה הציונית, דחקה את השאיפה למהפכה ולדיקטאטורה של הפרולטאריאון היהודי. אולם מתחת למעטה הדמוקרטי של התנועה תססה מסורת אחרת, שמוצאה מן הזרמים המהפכניים

* הערת העורך: המאמר הזה נכתב ב־1975, בעקבות מחקר מקיף של המחברת על המאבקים לעבודה עברית. ראה ספרה, המאבק הגנוב — עבודה עברית — 1929—1939, תל־אביב תשל"ז.

1. זכורים היו היטב מאורעות 1921 שלפי הגירסה שקנתה לה בשעתה מהלכים, החלו מהתנגשות שהסתיימה בחילופי־מהלומות בין מפגיני אחד במאי של 'אחדות העבודה' לבין מפגינים מפ"סיים.

ברוסיה של ראשית המאה ה־20, שיגקה השראתה מן המהפכה הבולשביסטית ולקחה. מסורת זו התבטאה בהערצה לעטייה בברית־המועצות ובסלחנות לטרור שנתלוזה אליה, בנוסח 'כאייר חוטבים עצים עפים יבבים', מצידם של אישים כבן־גוריון וטבנקין. את ביטויה המעשי של מסורת זו נמצא בשיטות הארגון הצנטראליסטיות שבהן אורגנה התנועה, ובניצול מנגנון ההסתדרות לשם כפיית 'רצון הכללי', כפי שהוא נתפס על־ידי ההנהגה, על פרטים ועל גופים.

מאז ראשית ימי ההסתדרות היתה הזכות לעבודה אמצעי־הלחץ העיקרי לכפיית מרות הכלל על היחיד ועל הגופים הפרטיקולאריים²: לחץ כלכלי נחשב לאמצעי לגיטימי במאבק חברתי ופוליטי. כאשר הפר גודר העבודה את משמעת ההסתדרות, הפסיקה זו את תקציביו.

טובלנות כלפי יריבים פוליטיים או מעמדיים לא היתה מקובלת. 'משחק הגוף' לא היה בין המושגים שהביאו עמם אנשי העליות השניה, השלישית והרביעית ממזרח אירופה. מעורבותם במאבקים השונים היתה כרוכה בקנאות אידיאלית. במשך הזמן, הפכה זו גם לקנאות ארגונית. בטחונם המוחלט שהם מייצגים את דרך־המלך של תנועת הפועלים בארץ נתן לחברי 'אחדות־העבודה', ואחר כך מפא"י, את הבסיס המוסרי לכפיית רצונם על האחרים.

שניים היו התחומים שבהם הפך במהרה הוויכוח לוויכוח 'בידיים' — תחום 'העבודה המאורגנת' ותחום 'העבודה העברית'. בסוף שנות ה־20 וראשית שנות ה־30 היה המאבק לעבודה עברית הגילוי החריף ביותר למאבק מעמדי, שכן בתקופה זו, שבה שרר משבר כלכלי בארץ, נאבקו הפועלים על עצם הזכות לעבודה, במילוי־טנטיות גוברת, פרי מצבם הקשה. המשמרות ההמוניות בשערי הפרדסים, שמגעו את הפועלים הערבים מלהיכנס ולעבוד, 'הורדות' של פועלים ערבים מן העבודה היו מעשי־כפייה אם מרונזים ואם גלויים. המנהג ללכת בהמון אל ביתו של האיכר הממרה ולפעמים אף לנתץ את זגוגיותיו, או לפרוץ אל תוך הבית, היה גם כן בגדר כפייה אלימה על האיכר. ההצדקה למעשים אלה נמצאה במטרה הלאומית שאותה נועדו לשרת, שכן השילטת העבודה העברית היתה מקובלת על רובו של הישוב כאינטרס לאומי. זאת ועוד: בתקופה של רעב ומחסור, כמו בשנת 1927, נתקבלה בהבנה התפרצותם של פועלים מובטלים אל משרדי הוועד החקלאי בפתח־תקווה. אך מצד שני, הסימוט התדיר במשמרות כבאמצעי־מאבק לעבודה עברית החריף את המאבקים המעמדיים במושבות ונתעוררה השאלה, אם איננו מכשיל את מטרתם, שכן האיכרים נבהלו מאלמות הפועלים העברים והתבצרו בסירובם להעסיקם.

ויכוח פנימי נתעורר בתנועה על אמצעי־המאבק לעבודה עברית, ובו נחשפו

2. כאשר ב־1924 הוצאה המפלגה הקומוניסטית מן ההסתדרות, גיטלה מחבריה הזכות לקבל עבודה. בראשית שנות ה־20 התנהל מאבק חריף על חלוקת־עבודה בין פועלי 'המזרח' לבין ההסתדרות; מאבק זה לוזה בהתפרצויות אלימות, מהלומות והריסת בניינים שנבנו על־ידי פועלי ההסתדרות המתחרה על 'הפועל המזרחי'. בסופו של דבר נאלצה ההסתדרות להגיע לידי מודוסו־ויוונדי עם פועלים אלה, להכיר בזכותם להתקיים כהסתדרות נפרדת ולהתחלק עמם במקומות העבודה לפי מפתח קבוע.

שתי הפיסות יסודיות באשר לדרך בה תנהג תנועת הפועלים ביחסיה עם מעמדות ואלמנטים שמחוצה לה — דרך העימות של כוח הפועלים עם כוחם של המעמדות האחרים, או דרך של שכנוע רעיוני, המחייבת שיתוף-פעולה בין חוגי הישוב הישנים; דרך של מאבק-מעמדי, עם שמירת האופציה של ניצול כוחם המספרי של הפועלים לכפיית רצונם — מזה; או דרך של הסכם בין-מעמדי — מזה. מצד אחד של המתרס עמד הרצפליד, שאמר 'אני הייתי מוציא מההסתדרות בעד מעשי אלימות בעת משמרות, ניפוץ שמיכות וכו'; אולם אני מפתח להגיד זאת, בעד דעה כזאת ירגמו אותי היום באבנים'.³ ומצד שני — 'טבנקין אשר ראה במצב הקיים במושבה — החקפה מעמדית על הפועל וארגונו, המחייבת מלחמה. לא צריך להראות שאפשרית משמרת "פאציפיסטית" [...] אנו צריכים, כמובן, לקרוא לאחד ריות ולשקט, אבל אין זו פרוגרמה'.⁴ דומה שבן-גוריון, בעל-הגויסה הפראגמטיס-טית, ייצג את עמדת הרוב: 'עלינו להעריך את יחסי-הכוחות ואת המצב הכללי במושבות האלו, ולפי זה לקבוע את התכסיס שלנו ושום תכסיס אינו פסול למפרע במלחמתנו זאת'.⁵

השוללים עקרונית נקיטת אלימות היו מיעוט זעיר במרכז. גם אלה שהתנגדו למשמרות אלימות, כמו שפרינצק או לוביאניקר, לא העמידו את השאלה העקרונית על חודה, אלא נימקו את עמדתם בשיקולים הנובעים מתוך אינטרס המאבק לעבודה עברית. היו אלה אנשי השורה במושבות שדחפו למעשי האלימות שבהם מצאו פורקן מרגשות-הסכול הנובעים מכשילונית המאבק לעבודה עברית ומקשיי קיומם, ומהם שאבו חזושת-יכוח והרגשת חשיבות עצמית.

הזיכרון על האלימות בעת משמרות במושבות נערך על רקע המאבק לעבודה מאורגנת, והתנהל בד-בבד עם המאבק לעבודה עברית. ב-1930 נתקבלו חברי בית"ר בכפר-סבא לעבודה אצל שני איכרים שלא באמצעות לשכת העבודה ההסתדרותית. משפנו אליהם ראשי מועצת הפועלים במקום ודרשו לקבל עבודה דרך הלשכה, בעלת המונופול על חלוקת העבודה במקום, סירבו. הפרשה התגלגלה לתגרות-ידיים והביאה להחרפה ניכרת של היחסים בכפר-סבא בין איכרים ופועלים. רוב חברי מפא"י ראו בפרשת כפר-סבא ביטוי למאבק המעמדי של האיכרים במקום, שכוונתו להרוס את ההסתדרות. עם זאת הם לא נתנו תשובה לשאלה, כיצד יכלו הבית"רים לקבל עבודה שלא בדרך של שבירת ארגון, חילופי מהלומות והתערבות המשטרה, שכן למעשה הוצאו הבית"רים מכלל ארגוני הפועלים שעמם חותרת

3. פרוטוקול מרכז מפא"י, 19.12.1931—18; בית-ברל (להלן: "ב"ב") 23/31.

4. פרוטוקול מרכז מפא"י, 20.12.1931; "ב"ב" 23/31.

5. שם, שם.

6. לפי גירסתו של ג' הרפז. קדם לכך סירוב האחראים ללשכה ההסתדרותית בכפר-סבא לרשום בה את חברי בית"ר ולחלק להם עבודה, ורק לאחר שקיבלו עבודה בעזרת המעבידים, באה הפניה אליהם מצד ההסתדרות. פרוטוקול הוועד-הפועל של ההסתדרות, 27.3.1933.

ההסתדרות להסכם על חלוקת-עבודה? אי-הכרת הבית"רים כארגון נבעה מן התפיסה הכוללת של ההסתדרות כמייצגת כל פועלי ארץ-ישראל, ששללה קיומו של ארגון פועלים מקביל, 'השומר' את אחדות התנועה, או לפי מינוח מתנגדיה, את המונופול של ההסתדרות בתחום העבודה. גישת פעילי ההסתדרות היתה, שיש למונע הכרה מארגונים מתחרים — כל עוד ניתן הדבר. פירושה המעשי של גישה זו לגבי הבית"רים היה — 'שלילת הזכות לעבודה'. עמדתה זו של ההסתדרות יצרה א-פריורי סיבה לסיטואציה הגוררת אלימות, ואת צידוקה של אלימות זו. פועלים אשר מסיבות כלשהן סירבו להיכנס להסתדרות, הועמדו לפני הברירה — להשיג עבודה על-ידי הפרת ארגון ההסתדרות ולהסתכן במכות, או לתדול מקיום כארגון נפרד.

להחרפת הבעיה תרם אופיו של ארגון הפועלים הרביזיוניסטיים, כפי שראוהו חברי ההסתדרות. מבלי להיכנס לשאלה אם תדמית הרביזיוניסטיים, כפי שנצטיירה בעיני אנשי תנועת הפועלים, תאמה את המציאות, או לא, אין ספק שתדמית טובה ייקטיבית זו קבעה במידה רבה את היחס לבית"ר ומן הראוי לבחון את מקורותיה. כבר בימי הגדודים העבריים, ימי 'רח"ה' ובין ז'בוטינסקי ומנהיגיה העתידיים של תנועת הפועלים, חשו אלה שז'בוטינסקי 'אחר' אך הקרע בין התנועה הרביזיוניסטית לבין תנועת הפועלים לא בא אלא בעקבות הוויכוח על הקמת הסוכנות היהודית. התהלוכה הבית"רית לכותל-המערבי ערב מאורעות 1929 הוצגה כאחד הגורמים למאורעות, וחזיקה את הרושם 'הבית"רים הם אלמנט מסוכן ובלתי-מרוסן. באותו זמן החלו מגיעים לארץ בית"רים מפולין, ואלה, שלא כמו העולים הרביזיוניסטים שבאו מליטא לפניהם, חסרו את הסממנים המקובלים של תנועה חלוצית.

בנוסף לכך פרצו תגרות אחדות אשר תרמו לדעה השלילית: ב-1 במאי 1928, היתה התנפלות של בית"רים על תהלוכת פועלי-ציון — התנפלות שנועדה לקרוע מידם את הדגל האדום. בליל שמחת-תורה, תרפ"ט (1928), נערכה התנפלות על קלוב פועלי-ציון על-ידי 'גדוד-מגיני-השפה' שחבריו היו מחוגי הרביזיוניסטים. אמנם היו אלה תופעות בודדות, שלא נצטרפו לכלל שיטה אך הן השאירו רישומן. לאחר מאורעות 1929 החלה פעילות 'ברית הבריונים', שחבריה הפריעו לגורמן

7. בעת הדיון ב-15.8.1930 בשאלת הלשכה במישבות, נדחתה הצעתו של ברל כצנלסון בדבר לשכה נייטרלית. עם זאת נתקבלה החלטה 'על דבר הצורך להגיע לידי פעולה משותפת קבועה של כל ארגוני הפועלים בכל מקום שיש כאלה מחוץ להסתדרות הכללית (בגוף 'הפועל המזרחי', פועלים תימנים וכו')'. באותו דיון הבחין מ' נמיר ריבסני בין ארגוני פועלים המוכרים בתור שכאלה על-ידי ההסתדרות, וארגוני פועלים המוכרים על-ידי המעבידים. את הבית"רים כלל בסוג השני, וקבע שאי-אפשר להכיר בהם כמארגון פועלים. פרוטוקול מרכז מפא"י, 15.8.1930; ב"ב 23/30.

8. רחל כצנלסון-שו"ר, 'מטות ורישומות', תל-אביב תש"ו, עמ' 251.

9. כבר אז יזיהו מ' ברילינסון וכו' כצנלסון. במאמרי התגובה שלהם, את הרביזיוניסטים עם תפאישוטים האיטלקים, בשל דרך האלימות והאגרופים בהיים הציבוריים שנקטו בה. דבר 3.5.1928; דבר 1.2.1929; הפועל הצעיר, 12.10.1928.

בנטוויץ' בהרצאתו 'ירושלים — עיר השלום', הפריעו למיפקד-האוכלוסין, והפגינו נגד סגן ישרה-המועצות הבריטי, שילס, שערך אז ביקור בארץ.

מעשים אלה לא זכו בשעתם להד ניכר בעיתונות הפועלים, ורק בתקופה יותר מאוחרת נזקפו לחשבון הטאי הבית"רים. אז החל להופיע העיתון 'חזית העם', ייחסית הסתה פרועה עד כדי 'רצח-אופי' כנגד מנהיגי תנועת הפועלים. הדמיון בין אלמות מילולית זו ושיטות העיתונות הפאשיסטית והנאצית ביהסה למנהיגי פועלים חיזק את התחושה שתופעת הבריונות בארץ יונקת השראתה מאותם זרמים.

לקראת קיץ 1932 החמירו היחסים: בית"רים נכנסו למקומות עבודה חדשים בבנין בתל-אביב, שלא לפי המפתח המוסכם בין העירייה וההסתדרות.¹⁰ הקבלנים הזמינו את המשטרה, להגן על עובדיהם. המעשה הוקע על-ידי הפועלים כפגם מוסרי ואסטי, מתוך הישענות על מסורת יהודית בת-דורות הפוסלת את הפניה לערכי אות של גויים' (אף שמשטרת תל-אביב היתה יהודית). בעיתון הנוער העובד 'במעלה' הופיעו מאמרים הקוראים לגלות כוח נגד 'התעללות' הבית"רים.¹¹ אין זה מקרה, שההתרפה של סגנון הכתיבה והחזרה על התביעה 'להראות להם' באו בסוף שנת 1932. זוהי תקופת 'פרומין' שהופרה על-ידי חברי בית"ר — 'נקודת-השבירה' בהתייחסותה של מפא"י לרביזיוניסטים.

מאז המאה ה-19 נחשבה השביתה לכלי-נישקו החשוב ביותר של מעמד הפועלים. היא נתקדשה על-ידי המארטירולוגיה של השובתים, שסבלו הרפת-רעב ופגיעות מצד המשטרה. המושג 'מפירי-שביתה' היה שמי-גרדף לבוגד, למלשין, שכן מפירי-השביתה שבר את הסולידריות של הפועלים ושימש כלי-נישק בידי המעבידים כנגד נסיונו של הפועל-השובת לשפר תנאי חייו. על רקע זה יש להבין את הטיבר הפסי-כולוגי שנפער עם הופעת הבית"רים כמפירי-שביתה.

השביתה בבית-החרושת 'פרומין' לא פרצה בשל סכסוך על תנאי-עבודה, אלא בשל בעיית העבודה המאורגנת. מועצת פועלי ירושלים תבעה מבעל בית-

10. ההסכם קבע ששני-שלישים ממקומות העבודה שייכים לפועלי ההסתדרות ושליש לפועלי הארגונים האחרים. 'דבר', 14.10.1932, 16.10.1932.

11. 'העורבים השחורים', במעלה, 5.8.1932; 'מקרים קלי ערך', במעלה, 14.10.1932; 'לכך משסים את הנוער', במעלה, 13.1.1933.

בדיקת הדברים מעלה, שבמקרה אחד — 'התעללות' הסתכמה בכך ש'כמעט בכל שנה ביום האחד במאי 'מתגודדים נערי 'הברית', מוכנים ומזומנים להראות גבורתם ולבוא לעזרת המשטרה. באותו מאמר יש גם רמז לכך, שנערי בית"ר פגעו בפועלים בידדים המזדמנים בדרכס — אולם לא מובאת דוגמה למעשה מסוג זה. מסקנת המאמר היא: 'עם עיקש תתפתל — נדע להשיב ל'גיבורים' האלה כגמולם' ('העורבים השחוריים', שם). בליל ראש-השנה, עברו בית"רים מבוססים בחוצות תל-אביב, שרים 'קדימה האגרוף'. בהיותם בגילופין, נסתככו בקטטה עם קבוצת נערי 'הנוער העובד'. לא ברור כיצד פרצה הקטטה. על מעשה זה הגיב העיתון באומרו: 'מקרים קטנים וקלי ערך כאלה — אם לא תבוא ההגבה המתאימה להם מצד ציבור הפועלים בזמנה, יכונים להיהפך לרועץ לנו ולחיינו' ('מקרים קלי ערך', שם). בעת תהלוכת ילדי בית-הספר לנוער העובד קרעו בית"רים את הדגל האדום מידי הילדים. הגיב 'במעלה': 'יודוע ידוע כל שוואינו כי נדע לשמור על כבודנו ועל דגלנו' (לכך משסים את הנוער, שם).

החרושת להכיר שזה מקום עבודה מאורגן על-ידי ההסתדרות, כלומר להתחייב לקבל פועלים אך ורק דרך לשכת העבודה. משיסירב בעל בית-החרושת לקבל את הדין, פתחו הפועלים במקום בשביתה. פועלת אחת סירבה להצטרף לשביתה. לאחר מעשה, העלו הרביזיוניסטים על נס כבית"רית, אולם דומה שהיתה זו סתם פעולה לא-מאורגנת, כדוגמת רבים אחרים בירושלים. משהציע בעל בית-החרושת לקיים בוררות והפועלים דחו את הצעתו, הוזמן לעבודה בית"רים במקום השובתים, ואלה נענו להזמנה. הם טענו שהגדרת מקום העבודה כמאורגן על-ידי ההסתדרות משמ" עושה כגירת המקום בפניהם, ולכן אין זו לידם שביתה שסיבותיה כלכליות, אלא פוליטיות, ולפיכך הפרתה מותרת. אי-אפשר להתעלם מן ההגיון הפנימי שבטיעוני הבית"רים: הדרך אל ההסתדרות ואל לשכת העבודה שלה נחסמה עבורם בשל תפיסתם האידיאולוגית הטובה לגבי אופיה הרצוי של ההסתדרות. אמנם נתאפשר להם להצטרף להסתדרות כאנוסים, אך לא נמצאה להם דרך להשיג עבודה בארץ, אלא אם יחדלו להיות בית"רים. מועצות הפועלים השתדלו להבטיח עבודה לחברי ההסתדרות ולסגור בפני הבית"רים מקומות עבודה מאורגנים. לכן הפך המאבק לעבודה מאורגנת למאבק אנטי-בית"רי¹² במהלך שביבת פרומין פירסם ז'בוטינסקי את מאמרו הידוע 'כן, לשיבור'¹³ ובו קבע שיותר להפך שביתה כאשר מטרתה לשיבור את המוגופולין של ההסתדרות על שוק-העבודה בארץ. זאת כדי לפתוח פתח לקיומם של ארגוני פועלים השואפים להשתית את מערכת היחסים בין עובדים ומעבידים בתקופת בנין הארץ על בוררות-חובה ולשכה נייטראלית. דומה שמעטים ביותר, אם בכלל, קראו את מאמרו זה של ז'בוטינסקי, אולם הוא מילא תפקיד חשוב בתעמולה כנגד הרביזיוניסטים. עיתונות הפועלים בארץ ומהוצה לה טענה שכוונתו לשיבירת ההסתדרות, 'שכמה כשבירת עוצמתו של מעמד הפועלים'¹⁴

במשך החודשים נובמבר—דצמבר 1932 התנהלו דיונים בוועד הפועל של ההסתדרות בסוגיית השימוש באלימות בעת השביתה בבית-החרושת פרומין. בעוד

12. דבר, 14.10.1932; 17.10.1932; 18.10.1932.

13. בסער, ירושלים תשי"ג, עמ' 42—53.

14. דוגמה אופיינית לסגנון התעמולה באותם ימים היתה הופעתו של בן-גוריון בפני מסיבת עיתונאים בבית הוועד הפועל של ההסתדרות, ב-28.11.1932. בהופעה זו מנה בן-גוריון אחד לאחד את כל חטאי הרביזיוניסטים, הפרובוקאציות שלהם, השיטוי שנערך בעיתונותם כנגד הפועלים. הופעתו זו באה לסתור את טענת הרביזיוניסטים שהפועלים הם הצועים הסכמים קולקטיביים ויחסים-מעמדות תקינים. אמר בן-גוריון: 'אם הת' אחדות האירכרים הסכים לעקרון העבודה העברית ויחד עם התאחדות בעלי-התעשייה תהיה נכונה להיכנע לרצון הלאומי וללשכות עבודה המורכבות מעובדים ומעבידים בהשתתפות כל המוסדות הלאומיים, הרי במשך 5 רגעים חינתן הסכמת ההסתדרות לכת' (ביולטין הוועד-הפועל של ההסתדרות, 6.12.1932; בית ברל 401/33, כרך א'). בדיקת משפט זה מוכיחה שההסתדרות היתה מוכנה להסכים בתנאי ששותפיה להסכם יקבלו מראש את תנאיה, לרבות הלשכה המשותפת. הצגת עמדה המחייבת את הצד השני לכניעה — כמנגות להסכם, היתה אופיינית לתעמולה ששאפה להציג את תנועת הפועלים כנתקפת ונתגוננת.

שהוועד הפועל, שיוצג על-ידי דוד רמז, התנגד לאלמות, תבעו נציגי מועצת פועלי ירושלים ובראשם אהרון רבינוביץ להתיר את הרצועה, בטענה "החברים מן השורה לא יציינו לאיסור ויפרו מרות ההסתדרות".¹⁵

י' גורפינקל קבע 'כי ההסתדרות יתאסור הרמת-יד על מפירי-שביתה לא תתקיים'.¹⁶ שכן הארגון ייהרס. לעמדה זו הצטרף בן-גוריון, שכדרכו התבטא בצורה חריפה ביותר: 'בכל פעם שמרימים צעקה נגד אלימות מטעמי מוסר אני איני מושפע כי אני רואה בזה צביעות מעמדית. נחוצה אחריות גדולה להבחנת הגבולות בין המותר ואסור'.¹⁷ אמנם, מ' בילינסון, א' קפלן וד' רמז גילו בוויכוח זה את דעתם המתנגדת לאלמות כנגד מפירי-השביתה, והציעו במקום זאת להשתמש בלחץ כלכלי על בית-החרושת על-ידי הקמת בית-חרושת מתחרה על-ידי ההסתדרות. אך רוב המשתתפים באותם דיונים ראו בשימוש בכוח נגד מפירי-שביתה צורת מאבק לגיטימית כנגד אנשים שחרגו מכללי המשחק המקובלים בין עובדים ומעבידים, ובתוך כך התעלמו מהעובדה, שכללים אלה, כפי שנקבעו על-ידי ההסתדרות, הוציאו מראש את הבית"רים מן המשחק.

שביתה פרומין נסתיימה למעשה בכשלון ההסתדרות שנאלצה להסכים להמשך עבודתם של הבית"רים מפירי-השביתה במקום. קומץ של בית"רים הצליח לקרוא-תגר על הסתדרות אדירה המונה עשרות אלפי חברים ולהעמידה ככלי-ריק בעיני כל הישוב, ואילו למנהיגי ההסתדרות לא נמצאה הנוסחה הגואלת, אשר תפתור את בעיה הבית"רים, וזאת למרות שנוסחה כזאת נמצאה בהישג-יד — מדובר בהכרת ההסתדרות בזכות-קיומו של ארגון בית"ר, שתהיה כרוכה בהסכם עמו בדבר חלוקת-עבודה. להלכה הוסכם על כך בוועידת ההסתדרות הרביעית, אך למעשה ההחלטה לא נוצעה. מסתבר שמעצורים פסיכולוגיים המורים מנעו מרוב מנהיגי הפועלים להסכים להסדר מסוג זה. מנקודת-ראותם של מנהיגי ההסתדרות נוצר מצב ללא-מוצא שגרם לתחושת תסכול וחוסר-ישע. זמן קצר לאחר סיומה של שביתה פרומין הועמדה ההסתדרות בפני בעיה דומה בפתח-תקווה. כאן החליטה מועצת הפועלים, לאחר משאומתן עם קבלני הבניה על שורה של תביעות, ובתוכן תביעה להכרת הארגון ההסתדרותי, להכריז שביתה בענף הבנין. ערב השביתה פנתה המועצה לחברי ארגון בית"ר במקום בתביעה שלא ישברו את השביתה, כי היא כלכלית באופיה. על כך ענו הבית"רים ששביתה זו אופיה פוליטי שכן כוונתה לסגור את מקצוע הבנין בפניהם. משפרצה השביתה ב-27 בפברואר 1932, יצאו בית"רים אחדים לעבודה לעבודה בבנינים המושבתים. משנתארכה השביתה היא הפכה ל-*cause célèbre* של הבית"רים ברחבי הארץ, והם נתגייסו לעבודה בפתח-תקווה, בעידודם של קבלני הבנין במקום והוועד החקלאי של פתח-תקווה,

15. פרוטוקול הוועד-הפועל של ההסתדרות, 21.11.1932.

16. פרוטוקול הוועד-הפועל של ההסתדרות, 15.11.1932.

17. פרוטוקול הוועד-הפועל של ההסתדרות, 21.11.1932; בדבריו על 'צביעות מעמדית' התייחס, כנראה, בן-גוריון למ' סמילנסקי שהירבה לחקיקף את השימוש באלמות.

יהיו לו חשיבות מישלו עם מועצת הפועלים במקום. עדימהרה החלו תיגרות ידיים בין משמרות הפועלים השובתים לבין הבית"רים העובדים, המשטרה אסרה עשרות פועלים והעמידה אותם לדין. נסיונות להסכם עם הקבלנים נכשלו, שכן הקבלנים העמידו תנאי שהבית"רים יישארו במקומות העבודה; למתן לגיטימציה זו להפרת יציבותה לא יכלו נציגי הפועלים להסכים. לא היה מוצא אלא להמשיך לקיים את המישרות, ולא היה מנוס מן האלימות שנתלוותה אליהן, שכן העימות שבין עשרות פועלים הניצבים במשמרות לבין בית"רים אחדים, העובדים מולם — מזמין אלימות.

מאז ראשית מארס 1933 פירסם 'דבר' בהתמדה ידיעות מן הנעשה בפתח תקוה. קו ההסברה שלו התבסס על הדגשת הברית בין המשטרה הבריטית והארצי ישראלית — כלומר הערבית — לבין בעלי-הבתים והבית"רים, ועל תמיכתם של אינרים תומכי עבודה ערבית בבית"רים. מצד שני, הדגיש 'דבר' את רצונם של הפועלים בפשרה ובהסדר, תוך קבלת מרות הלאום — היינו, תיווכו של הוועד הלאומי — שהקבלנים והבית"רים סירבו לקבלה.¹⁸

'דבר' ניסה לטשטש במידת האפשר את מעשי-האלימות בעת השביתה, ונמנע מצידוק או גינוי המקרים שבהם הודה בכך שפרצו תיגרות ליד הבנינים. הוא השתדל להוכיח שהאלימות מן הצד שכנגד גרועה מזו של חברי ההסתדרות.¹⁹ בראשית השביתה החליט הוועד הפועל לצמצם את הפעולה בפתח תקוה לבניינים המושבתים בלבד ולהימנע מהחרפת היחסים במקום.²⁰ משנתמשכה השביתה החליט הוועד הפועל לפעול באמצעות הנהלת הסוכנות והוועד הלאומי, שיתבעו הפסקת העבודה על-ידי הבית"רים כתנאי מוקדם לבוררות, אולם דרך פעולה זו נכשלה בשל עמדות אינטרסאנטיות של שני הצדדים.²¹ חוגים נרחבים בהנהגת ההסתדרות נתפסו עתה לפאניקה. מאורעות פתח תקוה נתפרשו על-ידם כחלק

18. ראה 'דבר', מארס—אפריל 1933. וביתור: 16.3.1933 ; 19.3.1933 ; 27.3.1933 ; 10.4.1933.
19. כך למשל, הכהיש 'דבר' במרצית את הטיעון של סמילנסקי והבית"רים כאילו אחד מהם נדקר בסכין על-ידי חבר ההסתדרות ושען שבסך-הכול הוא נפצע ממכת מקל. מצד שני הרבה העיתון לספר את סיפור המעשה שאירע ימים מספר לאחר מכן, כאשר ביה"רי דקר בסכין פועל-משמרת. דבר, 13.3.1933 ; 21.3.1933.
20. תביעתו של קמלן להימנע מהתפרצויות בשעת המשמרות, שכן ההתפרצות תגרום אך להתערבות נמרצת יותר של כוחות משטרה — לא מצאה את דרכה להתלטות. פרוטוקול הוועד הפועל של ההסתדרות, 9.3.1933.
21. הוועד הלאומי, שבו היה לנציגי הפועלים רוב, קיבל אמנם החלטה ברורה זו ועל-ידי כך הוצגו הפועלים כמקבלי-מרות לאומית בעוד המעמדות האחרים מוצגים כמפיריה; לעומת זה לא קיבלה הנהלת הסוכנות, שבה לא נמצא רוב לפועלים, החלטה ברורה זו, אלא הציעה הפסקת העבודה בכל ענף הבנין בפתח תקוה, שכן שם פעלו קבוצות קבלניות, שהתחרו בקבלני הבניה. הקבלנים תבעו, כתנאי להפסקת העבודה בבנייניהם, שגם הקבוצות הקבלניות ישבחו מעבודתן, אחרת ייפגעו מן השביתה רק הקבלנים 'הבורגנים'. מועצת פועלי פתח תקוה לא היתה מוכנה להסכים לכך, בגלל האינטרסים של אגודת פועלי הבנין, ולכן לא שלחה הסוכנות ועדת-תיווך למקום. פרוטוקול של מרכז מפא"י, 26.3.1933. ב"ב 23/33 פרוטוקול של הוועד הפועל, 20.3.1933.

ממסע מתוכנן לשכירת ההסתדרות. העובדה שתלקים מ'המזרחי' ומהציונים הכלליים תמכו בעמדת הבית"רים גרמה להתחדדות התחושה שהמדובר כאן בקיומה של ברית פוליטית-מעמדית רחבה המכוונת לשכירת כוחו של מעמד הפועלים על-ידי שלילת כללי-המשק המקובל ביותר במלחמה מקצועית — השכיחה. העובדה שציבור הפועלים המאורגן בהסתדרות היה, בחשבון סופי, חזק בהרבה מכל אותם ארגונים שוליים, שניסו לערער על המונופולין שלו בשוק העבודה, לא מנעה היווצרות תחושות עזול וקיפוח אצל מנהיגי הנובעות מהרגשה סובייקטיבית של חולשה.²² בן-גוריון הציע לקיים שביתת-אזהרה כללית ליום אחד בפתח-חוקה ואם זו לא תועיל — 'להוריד' הבית"רים מהעבודה ברחבי-הארץ, ואם המעסיקים יגלו התנגדות — להכריז שביתה כללית של חברי ההסתדרות בכל הארץ.²³ פירוש הדבר היה הרחבת תחום המערכה על-פני כל הארץ, עם שימוש בלתי-מרוסן בכוח ההמון. גיבס הודת הבית"רים מעבודה ברחבי-הארץ תהיה מטבע הדברים כרוכה באלמות. יחד עם זה ראה בן-גוריון בבית"רים יסוד פועלי-אידיאליסטי, אשר מניעיו פוליטיים. לכן היה פטור מן הצורך להכיר שבעיית הארגון הנפרד של הבית"רים צמחה ממצוקה אמיתית שנבעה, בין השאר, מטעויות טאקטיות של מנהיגי הפועלים במקומות, ומכך שההסתדרות לא התירה לבית"רים להקים לשכה מקבילה משלהם.²⁴ התעלמות זו מצאה את ביטויה בטענתו התמימה, שאף בית"רי לא קופה בעבודה. לעומת בן-גוריון היה טבנקין קיצוני יותר בעמדתו העקרונית, ומתון יחסית בהצעתו המעשית. הוא שלל לחלוטין את קיומו של יסוד אידיאליסטי אצל הבית"רים כתנועה וכפרטים, וראה אותם כמיכשיר במלחמה המעמדית נגד הפועל. הוא

22. בן-גוריון מדבר על כך שאין תקווה שדעת-הקהל המוצה לפועלים תתעורר, והנקודה מוסרית: 'מה לעשות אם אין כרגע דעת-קהל איננו יכולים להפסיק את פעילותינו עד שתסוּם דעת-הקהל המסינה איתנו'. כרגע יש שנאת מעמדית עיוורת שאין דוגמתה. פרוטוקול הוועד-הפועל של ההסתדרות, 27.3.1933. גישה זו, שפסלה דעת-קהל בייסודות בנימוק של חוסר-הגינות, נתנה את הנידוק להתעלם מדעת-קהל השוללת אלמות.

23. בן-גוריון הכיר בכך, שהתפרצויות אלמות בין יהודים עלולות לסכן את המשך העלייה והתתיישבות, שכן הנציב עלול להפסיק מתן סרטיפיקאטים, אולם 'הדבר הראשון, הקודם לכל דבר אחר, זהו ליישם התנועה הזאת. אם מי שהוא יגיד כי זה נגד עליה ונגד הבניין, אני אגיד, כי אלהם נגד הכל ואגן על התנועה הזאת'.

24. עצה זו נבעה מן התפיסה הלא-מית-מעמדית של בן-גוריון — שלא תימכן הגשמת הביניים בלי ההסתדרות עובדים חזקה, ולכן ההגנה עליה מצדיקה אפילו סיכון היש — כי בלעדיה מוטל אף מאימה. מצד שני, היתה עמדת זו בגדר הימור על חולשתו של הצד שכנגד (כפי שאמר באותו דיון ב' שפרינצק): 'בן-גוריון הימר על כך שהמעסיקים, בשל האינטרסים הכלכליים שלהם, שייפגעו קשות במקרה של מלחמת-אזרחים בארץ. ייתכנו, לכל היותר, ניכס וכל יחיד יוכל סופרסקי וכל יחיד ידע שבעד הריסת ההסתדרות נהרוס את הישוב, כי את הישוב הזה אי-אפשר שלא להרוס אם ניתן להרוס את ההסתדרות. שיתרה על ההסתדרות קידמת לכל דבר אחר. זה קודם לעליה ולכל דבר אחר. יתירם הישוב אם ההסתדרות צריכה להיחרס על ידיהם. הישוב לא ייחרס אם הם ידעו ויראו את האגרוף שלנו'. פרוטוקול הוועד-הפועל, 28.3.1933.

24. ראה דברי ב' הרפז, פרוטוקול הוועד-הפועל, 27.3.1933.

חייב הפעלת נשק ההמון והפעולה ההמונית נגדם, אך שם את הדגש על ארגון, יותר מאשר על אלימות, אף שציוד בהפעלת-כוח לצורך הגנה עצמית בעת שביחה. לעומת זאת, שלל את האיסטראטגיה של בן-גוריון החותרת להרחבת המאבק על-פני כל הארץ.

כנגד שניהם עמד ברל כצנלסון. נקודת המוצא שלו הייתה, שהאינטרס של תנועת הפועלים בארץ כתנועה היסטורית מנוגד ל'זעזועים' למיניהם, שכן זעזועים גורמים להמוני העם היהודי להירתע מן המפעל הציוני, ותנועה שמטרתה כיבוש התנועה הציונית, חייבת לכבוש את ההמון היהודי. כפועל-יוצא מכך שלל ברל את כל שיטת המלחמה המקצועית אשר מחריפה ללא-טעם, לדידו, את המלחמה הפנימית בישוב, מבלי שתזכיר אינטרס של הפועלים. הוא דבק בהשקפה זו, שביטוייה המעשי היה בתביעתו מזה שנים מספר להקים לשכה בייטראלית (נציגה של 'הציונות' ולא של המעמדות) ובוררות לאומית. התפתחות היחסים עם בית"ר שימשה לדידו הוכחה לכך שהקדים וראה את הנולד בשאלה חמורה זו. מסקנתו נבעה גם מהערכתו שלו על מהות הבית"רים: 'אינני יכול אף רגע לשכוח כי כאן יש לנו עסק עם עצמנו ובשרנו'.²⁷ ברל ראה בבית"רים פועלים כראש-וראשונה. וכשם שבעבר נאלצה תנועת הפועלים לבוא לכלל פשרות עם פועלים אשר התפתחותם הסוציו-פסיכו-לוגית לא הייתה זהה לזו של חברי מפא"י, כן גם הפעם 'צריך להסתגל למצב שקיים עוד ארגון פועלים רביוניוטיסטים'.²⁸ מתוך תפיסתו האחדותית את תנועת הפועלים, מוכן היה ברל לפשרות וזמניות, שתפקידן לסלול את הדרך לאיחוד המלא.

ברל העריך שאי-אפשר לדבא במכות תנועה אידיאליסטית והדרך היחידה למנוע בעדה לפעול היא על-ידי יצירת תנאים שיוציאו את העוקץ מן הטיעונים הצודקים שלה בדבר חלוקת-עבודה.

דומה שיותר מאשר הניעו השיקול האיסטראטגי, הניע את ברל החשש מן ההשפעת השליליות שישפיע השימוש באלימות על ציבור הפועלים עצמו: 'אי-אפשר להבחין בין טהור וטמא. יש מקרים שמנהיגי פועלים נעשו לשכירים למכות'.²⁹ ברל לא היה שותף להשקפתו התמימה של בן-גוריון, שאפשר להגביל אלימות לצורות מסוימות בלבד. 'אנחנו לא דקרנו, אבל הרי אין הסכם ג'נטלמן שעל מכה לא יענו בסכין. יש דברים שמוכרחים להתפתח, אפילו לא נרצה'. ברל שאף לעצור את תהליך הימשכותו של ציבור הפועלים לשימוש בכוח. לעומתו, בחרו רבים מתבריו להיענות ליצרים ולתגובות של אנשי השורה, כפי שפירשו אותן. עמדתו של בן-גוריון, למשל, הושפעה מן החשש שאם מנהיגות התנועה לא תיצור אפיק של אלימות מבוקרת, כשחסום בטחון, תתפרצנה פעולות פרטיוזאניות, ותאבד השליטה של המנהיגות על הציבור. מצד שני, הוא ראה צורך בגילויי-כוח על-ידי ציבור הפועלים, והיענות לציפיות ההמון לאלימות, מתוך חוסר-אמון בדבקותו של ציבור

27. 27.3.1933. פרוטוקול הוועד-הפועל, שם, שם.

28. 28.3.1933. פרוטוקול הוועד-הפועל, שם, שם.

29. שם, שם.

הפועלים בהסתדרות.²⁸ חוסר-אמוץ זה היה מוטרט עמוק בלב מנהיגי מועצות הפועלים, שבאו במגע ישיר עם הפועלים. אליו התכוון רמז באומרו: 'אנו המצאנו את הפחד מפני מה יגיד הפועל'.²⁹

תהושת המנהיגים שאינם יכולים לבטוח במנהיגים עליידם הושפעה במידה רבה מן ההתפתחויות שהתרחשו באותה עת באירופה. עליית הנאצים, שהיתה מלווה בבגידתם של מאות-אלפי פועלים בתנועת הפועלים שעברו למחנה האויב — שימישה התראה מפני היווצרות קצר בין מאווי המנהיגים למנהיגים. היא אף נתפרשה כהוכחה לכך שהפועלים ילכו עם מי שהכות בידיו. הפחד מפני האלימות היה מלווה בהערצתה.³⁰

לאחר שני ימי דיון נסתמנו המחנות כדלהלן: מצד אחד בן-גוריון, טבנקין ומזכירי מועצות הפועלים ומנהיגות הדרג השני, המחייבים אלימות מבוקרת על-ידי התנועה כנגד הבית-דים, ומן הצד השני — ברל כצנלסון, מ' בילינסון, ד' רמז, י' שפרינצק — התובעים לנטרל את המאבק המקצועי על-ידי פתרון בעיית הלשכה והימנעות מאלימות, מסיבות פוליטיות ועקרוניות כאחת. לשיקולים הפוליטיים השוללים נקיטת אלימות הצטרף ארלוזורוב. הוויכוח הסתיים בהרצאה ארוכה של ב' כצנלסון ודומה שדבריו נתקבלו כסיכום הדיון. הצעתו הקיצונית של בן-גוריון נדחתה והוחלט להמשיך בשביתה, באמצעים מקומיים.³¹

אולם מסתבר שחברי המרכז, שקיבלו לכאורה את דברי ברל, לא שוכנעו בתוך-היכנס, שכן לא עברו אלא שבועות אחדים עד למאורעות השביעי של פסח תרצ"ג, אשר פתחו דף חדש בפרשת מעשי-אלימות הנקטים על-ידי תנועת הפועלים בארץ. בתג הפסח נערך בתל-אביב כנס ארצי של בית-ר ובשביעי של פסח היתה אמורה לעבור בחוצות תל-אביב תהלוכה של נערים ונערות, מגיל 8 עד גיל 18 לציון סיומו החגיגי של הכנס. מבעוד יום זומגו לרחובות תל-אביב המוני-אדם, חברי קיבוצים, ארגוני הנוער כגון 'הבחרות הסוציאליסטית', 'החוגים', ופועלים מתל-אביב, שהמטרה המוצהרת שלהם היתה להפגין את הבוז 'המאורגן' שבליבם של

28. 'טעות לחשוב כי כל חברי ההסתדרות נמצאים בהסתדרות לשם שמים, הם נמצאים בהסתדרות מפני שהיא נותנת עבודה, מגינה על כבודם ועל ענייניהם [...] 35 אלף אלה מסוגלים לסכן את חייהם בעד ההסתדרות והם מסוגלים גם לכבוד בה'. פרוטוקול הוועד-הפועל, 28.3.1933.

29. פרוטוקול הוועד-הפועל, 27.3.1933.

30. תחושת דחיפות למציאת פתרון לבעיית הרביוויזטים, נבעה מן ההערכה שנתקבלה על דעת רוב חברי מרכז מפא"י בדבר הגדרת רביוויזים כנאציזם יהודי; אנאלוגיה, שאותה לא קיבלו ברל ובילינסון, בילינסון התריע נגד הדמיון-לכאורה שנוצר בין הסיטואציה בארץ ובגרמניה: 'בהסתבכות ענין פתח-תקוה יש משום השפעה של נצחון היטלר. אנחנו גבהלנו ואנו תחת פחד'. פרוטוקול הוועד-הפועל, 27.3.1933. דבריהם של בילינסון וברל גרמו לתגובות של זעם מצידם של א' רבינוביץ (מועצת פועלי ירושלים) וז' אהרונביץ (מועצת פועלי תל-אביב), אשר לדידם היה היותו ברור ומובן מאליו וקורא לפעולה נמרצת.

31. החלטה זו נתאשררה פעם נוספת ב-24.4.1933. השביתה נסתיימה בראשית מאי. ראה ההסכם בדבר, 7.5.1933.

פועלי ארץ-ישראל כנגד הבית"רים, מפירי-השביתה. עדימהרה התנפלו בחמת-זעם האלפים עצמדו בשולי המדרכות על העשרות שעברו בתוך ים-האדם הגועש והחלו מכים בילדים הצועדים בסך. ההתנפלות פגעה בעיקר בילדים הצעירים יותר, שכן הבוגרים עברו בטרם החלה המהומה. ילדים רבים נפגעו ונזקקו לטיפול רפואי.

למחרת יצא 'דבר' בכותרת: 'יוסרו הבגדים הצואים — מדי היטלר — מתוכנו — תבעה אתמול תל-אביב³³ בכך נפתחה מערכת-הסתה, שנועדה להצדיק בדיעבד את המעשה אשר אירע. התהלוכה הבית"רית בחוצות תל-אביב, עיר הפועלים, הוגדרה כפרובוקאציה. ההתנפלות תוארה כהתפרצות ספונטאנית של רגשות-זעם הממונים לנוכח מדי בית"ר החומים, אשר הזכירו לנוכחים את השטן אשר השתלט בגרמניה. האשמה להתפרצות הוטלה על הבית"רים עצמם, שכן אלמלא עשו תהלוכה במדיהם הפרובוקאציוניים — לא היה קורה מה שקרה.

דוגמה לסגנון זה משמשים דבריו של מ' נמירובסקי ב'הפועל הצעיר': '[...] אחרי שנכתבו הדברים האלה נערכה בתל-אביב הפגנת חולצות חומות של נאצים בעלי פספורטים יהודים. כמו בימי הכותל סודרה גם הפגנה אנטישמית פרובוקאציונית זו בלב הישוב העברי, בעזרתה הנדיבה של הממשלה ותחת חסותה האקטיבית³⁴ כך, בהינף-קולמוס, ללא הסבר ראציונלי, יצר נמירובסקי את הזיהוי של בית"רים ונאצים, הגדיר את ההפגנה כאנטישמית, ולבסוף, פנה אל רגשות האיבה והחשדות המתמידים של ציבור הפועלים בארץ כלפי ממשלת המנדט והפך את הבית"רים, מתנגדיה הרעשניים, לשותפיה. דה-הומאניזציה זו של היריב לפני דעת-קהל היתה היונית להצדקת 'השביעי-של-פסח', שכן לא היה זה מן הדברים הקלים לעיכול, שתהלוכת ילדים ונערים יהודים תוכה על-ידי ציבור פועלים מאורגן בלב תל-אביב העברית.³⁴

אך במקביל להסתה בעיתונות, עוררה הפרשה תגובות חריפות למדי בגוף שהיה אמור להנהיג את התנועה — מרכז מפא"י. בעקבות היטיבועי של פסח' הודיע ברל כצנלסון על התפטרותו מן המרכז (ראה בספח מספר 1). הפגיעה בברל היתה משולשת: הוא נפגע מעצם המעשה, שזיעזע

33. דבר, 18.4.1933.

33. מ' נמירובסקי, 'על סכנת הפאשיזם בציונות', הפועל הצעיר, 28.4.1933.

34. אפשר לומר שזה היה סגנינה העיתונאי הבלתי-מרוסן של התקופה, ולהביא לראית את מאמריו של אב"א אחימאיר וייבין ב'חיות העם'. אולם גם באותם הימים היתה כיימת הבחנה בין עיתונות 'צדובה' לבין עיתונות 'רצינית'. עיתוני תנועת הפועלים, כמו 'דבר' והפועל הצעיר, הצטיינו ברמת המאמרים והעריכה, ולא נזדקקו עדי לתקופה זו לסטימנות האימיוניים של עיתונות זולה. אחימאיר דיבר על היכונן הקדוש וראה בו שיטה פוליטית שלימה. אך תנועת הפועלים שטענה לאמת ויושר — השתמשה באותה שיטה עצמה. במה שונה מבחינה מהותית י' לופבן מאחימאיר, אם הוא כותב (משפט אחד מניירבים) ברות זו: 'מעשי היטלר ועלילותיו משמשים סעד 'מכריז' ומקור של חוצפה גוברת ומשתוללת בשביל כנופיה של רועי-רוח בישראל, המלקטים תמיד את מזונם הנפשי והרוחני תחת השולחנות של זבחי-מתים מכל המזנים ומכל העמים, ואשר החיקוי הקופי לכל שחיתות-היים ולכל פרוצף חברתי נעוה, היא הסגולה

אותו עד עמקי נפשו; הוא ראה במעשה גילוי של 'גירוש השטן על-ידי חיקוי למעשי השטן', שיטה שלדעתו תוליך את תנועת הפועלים לאבדון; והוא נפגע מן העובדה שמעשה זה נעשה ללא התייעצות במוסדות המפלגה העליונים, וזאת לאחר הדיונים הממושכים בוועד הפועל של ההסתדרות בשאלת פתח-תקוה.

הדיון במרכז נערך בצל מכתב ההתפטרות של ברל, שהודיעה על אודותיו נפוצה עד-מהרה בתל-אביב, והמדברים הראשונים בדיון, י' שפרינצק, מ' בילינסון, י' אהרונוביץ, כולם ביקרו קשות את המעשה. י' אהרונוביץ העמיד את הענין על חודו המוסרי-היגיוני: 'הונכתי באתיקה אחרת, עכשיו זורקים עליה ברוץ. לעומתו, השתדלו שפרינצק ובילינסון לטכנע את מרכז מפא"י שהמעשה היה נלוו לא רק מצידו המוסרי, אלא גם, ובעיקר, מנסודת-מבט של האינטרס התנועתי: 'כל הישוב יתקומם נגדנו אחרי היום וכל הסימפטיה תהיה לצד בית-ר'. הגימוק התועלתני נתבסס על הצורך של תנועת הפועלים לרכז סביבה דעת-קהל של פריפריה ישובית רחבה, הכוללת חוגים שמחוץ לתנועת הפועלים. לשלילת המעשה מתוך נימוק זה הצטרפו אף ז' רובינזון ומ' שרתוק, אשר הודיעו שאני רוצה להוציא מהדיון כל גישה מטעמי אתיקה. עם זאת, דומה שתגובתם של אנשים אלה לא גבעה מטעמים אינטרסנטיים, אלא דווקא מזעזע מוסרי: לא כל אחד מסוגל לעכל שפיקוח-דמים שהוא עד לה, ביחוד לא בין יהודים ליהודים, בין ילדים לילדים, בין אלפים ליחידים. הנסיון לעשות ראציונליזציה של רגש אנושי וטבעי זה בא לסבר את אוזנם של אלה אשר ראו בהזדעזעות טבעית כזו גילוי של חולשה. מ' שרתוק היה היחיד שנתן ביטוי גלוי לרתיעה האנושית ממעשי-אלמות: 'שפיקוחי למפלגה מצווה עלי לעשות את אשר היא עושה, לכל הפחות — להיות מסוגל לזה. ואם יש דברים שאיני יכול לעשותם — נוצרים קומפלכסים חמורים מאוד.'³⁵

רוב-רובם של החברים האחרים מצאו לנכון להצדיק, מי מלכתחילה ומי בדיעבד, את המעשה. י' לופבן, למשל, ביקר את המעשה ואף קרא לגנותו בפומבי, אולם — אך ורק משום שהמעשה נעשה בצורה מאורגנת, או כדבריו, 'בלתי הוגנת'. היצר

התרבותית היחידה שאפשר לגלות בהם? י' לופבן, 'בימי מבחן ומסקד', הפועל הצעיר, 28.4.1933.

לאחר כתיבת עמודים אחרים ברוח זו, מגיע לופבן לעיקר מאמרו — להספה כנגד השימוש באלמות, וקורא להציב 'כיה ציבורי נגד כיה ציבורי, ולא כיה ברוטאלי נגד כיה ברוטאלי', משום שאחרים רשאים להשתמש במטרות פאשיסטיות — אנהנו איננו רשאים לענות במטרות כאלה [...]. ואם מבוגרים ומגיסים כך — בני-הנוער על-אחת-הכימה-וכמה. וכך התפרסם ב-1.5.1933 בעיתון 'היצר העיבד' ב'במעלה', מאמר של נער, בשם שמואל, ובו הוא כותב: 'אין אנו מתחרשים על הגבתנו [!] בשביעי של פסח, והננו מכרזים ומזדיעיים: דור העבודה הצעיר לא יישמע לתורת היקר של 'אריאלמות' בפני אייבוי ומשטיניו! הוא לא יתן את עצמו למרמס, הוא לא יקבל עליו את הגזירות של מפירי-שביטה ולא ישב בחיבוק-ידיים, עד שהפאשיזם הכיתרי ישתלט ברחובנו'. שמואל, 'לנוכת העלילות', במעלה 1.5.1933. על מכתב זה באה תשובתו הארוכה, הישרה והמצפונית של י' אהרונוביץ ב'דבר', 'בתוקייתם: לא תלכו, דבר, 3.5.1933. המאמר החרף ביותר נגד המעשה שנדפס בעיתונות הפועלים, מאלף הדבר שהאמיר זכה למספר גדול יותר של תגובות שליליות מאשר חיוביות.

35. פרוטוקול מרכז מפא"י, 20.4.1933, ב"ב 23/33.

האלים היה מוצדק, לדעתו; 'כשנודע לי על תגובת הקהל שמחתי על האינסטינקט הבריא של הציבור, רוב-רובם של המשתתפים בדיון'³⁶ התווכחו תחילה אם ההת-פרצות ראויה לתואר 'מאורגנת' או 'שמה לא היה כאן 'סוף מעשה במחשבה תחילה'. היתה זו הצטדקות כנגד ההתקפה של ברל ו'שפרינצק על כך שהעלימו מהם את העומד להתרחש, אך עד-מהרה עברו מחיובי המעשה להתקפה הריפה ביותר על ברל, בהטיחם כנגדו, שבמקום להנהיג הוא זורה האשמות ושיאנו מבין לרוח הציבור. לשון אחרת: 'שברל איננו מנהיג את הציבור ולא מבין מהו סוג המנהיגות שהציבור תובע.

אף אנשים מיושבים בדעתם כא' קפלן וכד' רמז, ואפילו ח' ארלוזורוב, התנגדו לביקורת על המעשה 'שכדברי רמז, היה בו משום 'מעשה של דוד ואכשלוש ויואב, יואב הזהיר את דוד: הלילה לך לשנוא את אוהביך ולאהוב את משנאיך. הכנענו את רגשות הציבור ולא נתנו להם כל מוצא'. וקבע ז' אהרונוביץ: 'יש מחנק גדול בציבור ואין הנהגה שתפרק את המחנק. אם ב' כצנלסון יכול להגיד לנו — 'למה אין מארגנים את הציבור סביב 'ניר' במקום השטיוות האלה', זה מוכיח שהוא אינו מבין מה מתרחש כיום בציבור.'³⁷ והעירה בת שבע חייקינה: 'מובטחתי שאילו עשינו היום משאל בין הברי הסתדרות, היו 90% מרוצים מזה שקרה בתל-אביב. הקשכתי לשיחות של חברים ומחוץ לחדר הזה לא שמעתי דעה שלילית על מאור-עות תל-אביב.'³⁸ לדעה זו הצטרפו גם א' גולומב, ב' רפטור ואחרים.³⁹

הוויכוח על מאורעות ה'שביעי-של-פסח' בתל-אביב חשף את יחסה האמביווא-לנטית של הנהגת מפא"י לציבור הפועלים: מצד אחד, ידעה הנהגה זו לכפות ביד חזקה את מרותה על ציבור תומכיה, אוהדיה. מצד שני, לא היתה בוטחת באמנותה. הדגש המיושם על הארגון והכיסרון הארגוני כאמצעי העיקרי להבטחת גאמנות ציבור הפועלים מצביע שהנהגה האמינה אך מעט ביכולתה להשפיע על-ידי חינוך רעיוני. אפשר גם, שהעדר-אמון זה משקף את צמיחתה של שכבת-מנהיגות שמקורה במגננות ההסתדרותי והמפלגתי, אשר שאבה את כוחה מכשרונה הארגוני וחשישה לאבדו. בקרב שכבה זו אף נתגלתה נטייה להשתמש בשיטות הפאשיסטיות. אחד התובעים העיקריים בענין זה היה מ' גמירובסקי,⁴⁰ שקבע במועצת הנוער העובד בנענה ב-22.4.1933: 'יש גם ערך לסמל, ללבוש, לדגל, לתמונת-מנהיג. יש להעלות את הסמל ולא להתיחס אליו כאל דבר קל-ערך [...]. דרוש גם לנו

36. בוגודיון היה באותו זמן בפולין ולא השתתף.

37. מרכז מפא"י, 20.4.1933, ב"ב 23/33.

38. מרכז מפא"י, 23.4.1933, ב"ב 23/33.

39. אמר ז' אהרונוביץ: 'היה הכרח לתת לו [לפועל — א.ש.] את הרגשת כוחו [...]. זה הביא לידי התעוררות גדולה בין הציבור ובחוגי הנוער [...]. מרכז מפא"י, 20.4.1933. והוסיף מ' גרבווסקי, כלקה פרישת השביתה בפתח-תקה: 'הפועלים שואלים: מה לעשות? וקיימת סכנה שנגיע למצב שלא ירצו כבר לעשות שום דבר. יש לי הכרה מלאה כי חוסר מלחמה בבית"ר יפזר את ההסתדרות ואת התנועה'. מרכז מפא"י, 23.4.1933, ב"ב 23/33.

40. ראה מאמרו: 'על סכנת הפאשיזם בציונות', הפועל הצעיר, 28.4.1933.

עיתון עממי, שידע להגיב בזריזות, בחיוניות ובעסיסיות על כל שאלות חיינו; יש לסדר את אספותינו בתוספת הזמורת, תכנית אמנותית מושכת; דרוש לנו סדר, משמעת.⁴¹ התביעה להשתמש בסממנים החיצוניים המרשימים של התנועות הטוטאליטאריות, יחד עם התביעה לכתבת'עת 'עממי', היתה מלווה ברצון להשתמש בכוח, לארגן כנופיות 'אגרוף' מצד הפועלים,⁴² בנימוק שאין להשאיר את הרחוב לפעיי'לותם של הכית'רים הפאשיסטים. אפילו ארלוזורוב נכנע לתחרשות אלה, בתבעו ליצור ארגון מקביל לבית'ר בתוך תנועת הפועלים, שסימנו — המדים והוא יישמש כתשובה ליגווארדיה החומה.⁴³

במצב זה לא יפלא שהשגותיו של בילינסון בדבר זיהוי הבית'רים כפאשיסטים, וכן בדבר השיטות לדיכויים, נדחו. אך ראוי לציין שזה היה גם גורלן של הצעות נמירובסקי. עליהן העיר טבנקין: 'אנחנו נכבוש בשלמות האידיאל, בהופעה חלוצית שלמה, במדי עבודה, בפשטות [...] הטכניקה שלנו צריכה להיות מוחאמת למפעל החלוצי. לנו דרושים סמל ותלבושת אחרים'.⁴⁴

גילוי הדעת שפירסמה בענין זה מועצת פועלי תל-אביב הציג את התחלוכה הבית'רית 'במדי היטלר בלב תל-אביב העברית והפועלית' כפרובוקציה, המצדיקה הפגנת-בוו של הפועלים. אך יש מאוד להצטער, שתגובת המחאה נסתרסה והפכה לתגרות הדדיות.⁴⁵ יסוד התכנון המוקדם, שבו התיחד 'שביעי' של-פסח' מהת'נגשויות קודמות, נעלם כליל מגילוי-הדעת. באותו גילוי-הדעת הביעה מועצת פועלי תל-אביב את דעתה נגד השימוש באגרוף 'כל עוד אין בזה הכרח של הגנה ממש'. עם זאת קבעה שמוחחי הביקורת על הפועלים, שהתעלמו מהחרם שהופעל נגד פועלים עברים ועל חברי ההסתדרות, ולא נתנו לבם להפרות-שבתיה — אין להם 'זכות מוסרית למחות ולהתמרמר בשם ערכי הצדק ושליחת האלימות'.⁴⁶ גילוי-הדעת נועד לשמש בלם כלפי-פנים ולהשיב מלחמה 'ערה כלפי-חוץ'; במידה רבה, שימש ביטוי לעמדות המתונים שבין מחייבי מעשה 'השביעי' של-פסח. מתנגדי האלימות נגד הבית'רים נחלו תבוסה מוחצת. אמנם המרכז הסכים לבקשת בילינסון, שבתנאים הנוכחיים אין לארגן הפגנות בלי אישור המרכז.⁴⁷ אך לא העלה על דעתו להעניש את מארגני ההפגנה, שזהותם לא נחשפה. גם התפטרותו של ברל כצנלסון מן המרכז לא היה בכוחה להביא לרביזיה באיסטרטגיה הנקוטה נגד הרביזיוניסטים. עובדה זו לא הפריעה למרכז, על-פי הצעת טבנקין, לתבוע מב' כצנלסון לחזור בו מהתפטרותו ולשוב למרכז.

41. במעלה, 12.5.1933.

42. ראה נמירובסקי, לעיל, וכן פרוטוקולים של מרכז מפא"י, 20.4.1933, 23.4.1933. ב"ב 23/33.

43. פרוטוקול מרכז מפא"י, 20.4.1933.

44. דיוני מועצת הנוער העובד בענה, 22.4.1933, במעלה 12.5.1933.

45. הפועל הצעיר, 28.4.1933.

46. שם, שם.

47. פרוטוקול מרכז מפא"י, 23.4.1933.

הימים היו ימי גאות כלכלית בארץ, ומן המפורסמות הוא, שבשעה שקיימת תעסוקה עודפת קשה לנהל מאבק כנגד מפירי-ארגון. לכן הציע נטע הרפז לפעול להשגת הסכם בין הבית"רים לבין ההסתדרות ביטולת חלוקת-עבודה ותנאי-עבודה,⁴⁸ דוגמת ההסכם עם 'הפועל המזרחי'. הצעתו נתקבלה על-ידי הוועד הפועל ואף הוטל על ד' רמזו לפרסם גילוי-דעת בנידון. כמו-כן הוחלט לרסן את המנהיגים המקומיים על-ידי כך ש'על כל סכסוך וכל אולטימאטום שיעולל להביא לידי סיבוי-כים גדולים יש לקבל אישור מוקדם מהוועד הפועל'.⁴⁹

אולם מתינות זו נסתחפה בגל הגואה של אימה ושנאה שעלה בעקבות רצח ארלוזורוב. ראשי מפא"י מיהרו להשתכנע בכך שיד הרביוניסטים, או לפחות יד הפלג הקיצוני שלהם, 'ברית הרביונים', היתה ברצת. כזכור, העיתון הרביוניסטי 'חזית העם' ניהל מערכה בסגנון של רצח-אופי כנגד מנהיגי תנועת הפועלים בכלל וארלוזורוב בפרט. משנודע על המשא-ומתן שניהל ארלוזורוב בגרמניה בענין הסכם 'ההעברת' וביטול החרם היהודי על סחורות גרמניות, הגיעה ההסתה לשיאים חדשים. בגליון 'חזית העם', מיום י"ט, ה'16.6.1933, כתב יוחנן פוגר-בינסקי: 'הציבור היהודי בארץ-ישראל ובתוך-לארץ יפגוש את הברית המשולשת 'סטאלין-בן גוריון-היטלר' בבוז ובשאט-נפש. ולא תהא סליחה לאלה שמפני בצע-כסף מכרו את כבוד עמם לעיני כל העולם הנאור למטרופים שבאנטישמיים. יהודי דים שתמיד ידעו להעריך כראוי את מוכרי כבוד עמם ותורחם, ידעו גם כיום להגיב על הנבלה הזאת [...]'. מאמר זה יתפרש מקץ ימים אחדים כרמזו לרצח שהתרחש בליל אותה שבת. בין כתבי-היד של אבא אחימאיר נמצאו דברים שחזקו את החשד שנתעורר בדבר קיומה של קבוצה טרוריסטית, אשר שמה לה למטרה לפגוע ולחסל פיסית את מנהיגות תנועת הפועלים. רצח מתיאופי באיטליה והתנהגותם של הנאצים, שביססו והיעתה את שלטונם בגרמניה, שימשו מופת שממנו ניתן להקיש על התנהגות הרביוניסטים בארץ-ישראל. זאת ועוד, טרוריותם של מעטים, אידיאליסטים-קנאים, היה מקובל בעולם המרשגים הפוליטיים שעליו התחנכו ראשי תנועת הפועלים ברוסיה של ראשית המאה, ונשען על מסורת הנארודנאי-ווליה ויורשתה האידיאית, מפלגת ה.ס.ר. לכן, מישנתגלגלה פרשת העדריות והחשדות על סטאבסקי וחבריו, נראה היה להם החשד כסביר ואף למעלה מזה.

דומה שהיתה נכונות נפשית לראות ברביוניסטים את האשמים בפשע, בשל הרקע של פרשיות 'פרומין' ושביחת הבנין בפתח-תקוה, כך, למשל, הטיל סניף מפא"י בחיפה, כבר ב-5.7.1933, את האחריות, 'על-כל-פנים את האחריות המוסרית' לרצח, על הרביוניסטים.⁵⁰ יומיים לאחר מכן הריץ בן-גוריון, שנמצא בעת הרצח

48. באיתה הודמנות טען הרפז שהבית"רים הציעו דבר זה עצמו (כתחילת חורף 1932—1933) ותביעתם נדחתה או והם נדרשו לטגר באיכות משלהם ללשכה המשותפת. אולם הם דחו את הדרישה בנימוק שאינם מאמינים שבלשכה כזו, יהיה מסוגל באיכות של מבוצה קטנה להגן על דאינטרסים שלהם. פרטיקול הוועד הפועל של ההסתדרות, 8.5.1933.

49. פרטיקול הוועד הפועל של ההסתדרות, 8.5.1933.

50. מכתב מסניף מפא"י בחתימת ט' ארבשסקי למרכז מפא"י, 14.7.1933, ב"ב 4/1/33 ג'.

בפולין, רחוק מן המאורעות בארץ, למרכז מפא"י מכתב מלא זעם וספוג 'מרירות אין סוף', המביע בטחון גמור באשמחתם של הרביוניסטים ברצח.⁵¹ באסיפת סניף מפא"י בתל-אביב ב-1.9.1933 קבע בן-אהרן: 'בשביל תנועת הפועלים הסתיים כבר משפט הרצח, העדויות החותכות של סימה [ארלוזורוב], הגששים, תעודות אהימאיר והבריונים, גליונות "הזית העם", הפצת השקרים והעלילות — כל אלה הן עדות הותכת למזימת הבריונים'.⁵² הוויכוח של 'מפריי-שביתות' כרצוצהים, נראה טבעי בעיני אנשים אשר חונכו על מיתוס השביתה. השבר האמוציונאלי שנוצר בעקבות פרישות פרוימן ופחח-תקוה, השנאה והתסכול שנולדו בעטיין, מצאו עתה אפיק של מוצא. המלחמה הפוליטית התגלגלה מיד אל חיי יום-יום. סניף מפא"י בחיפה קבע שיש לנהוג כלפי הרביוניסטים כדלקמן: 'להדיחם מעבודה ופרנסה, כמו שנהגנו כלפי המופ"סים, וליצור ברחוב, במקום העבודה ובכל מקום שבו יכולים אנו להשליט את השפעתנו — את האטמוספירה של בוז מוסרי וחרם אישי כנגדם'. נקבע לאלתר שיש 'לגרשם' מכל מקומות העבודה במוסדות ההסתדרות, והכוונה היתה בעיקר לרופאי קופת-חולים בחיפה.⁵³

בן-גוריון הציע ליצור אחדות מהיבבת בין תנועת הפועלים בארץ ו'החלוץ' בגולה, על-ידי הקמת מחלקה לעליה והכשרה בסוכנות, שתחת מרותה תעמוד תנועת 'החלוץ', ומי שלא יקבל מרות הנהלת הסוכנות, 'אינו בא-בחסכון בשביל עליה. והארגון הזה נגמר!'. בו בזמן הציע להעביר בקונגרס הציוני החלטה שתגדיר הפרת-שביתות כמעשה-אלימות המסכן את שלום היישוב, שתחייב את המוסדות הציוניים לתמוך במלחמה המקצועית של ההסתדרות.⁵⁴

בן-גוריון וחברי סניף מפא"י בחיפה היו שותפים לתפיסה שהמלחמה בין בית"ר לבין תנועת הפועלים היא טוטאלית, שבה כל האמצעים כשרים. המאבק מצטייר לא כמאבק בין שני גופים פוליטיים על הגמוניה — אלא כמאבק על עצם הקיום. רצח ארלוזורוב נתן הכשר רטרואקטיבי ל'שביעי של פסח'. התייחסות זו גררה עמה גם איבה והתנכרות לחלקי יישוב שלא היו רביוניסטים. רתיעתם של חוגים אלה מהזדהות עם עמדתם של המיליטאנטים ביותר מקרב הפועלים נתפרשה על-ידי אלה כהזדהות עם עמדת היריב. המסקנה הנובעת מעמדה זו היתה: 'אנו כבר עכשיו נמצאים למעשה במצב של מלחמת אזרחים ולא בדינו הוא להימנע ממנה'.⁵⁵ ניתוח כזה של המצב לא שיקף את המציאות, שכן חוגים נרחבים בציבור הקרוי 'אורחי' נטו לצד הפועלים יותר מאשר לצידם של הרביוניסטים, אלא גבע מהנטיה לתפיסה פשטנית וסכמאטית של מושג 'מלחמת-המעמדות'. אלה שתיארו את הישוב כשסוע למעמדות הנאבקים ביניהם ללא-הרף תפסו את 'מלחמת-האזרחים' ביישוב כבלתי-נמנעת, מלחמה שבה ינצח מי שמפגין עוצמה גדולה יותר — ולא מי שכוחו גדול

51. פרוטוקול מרכז מפא"י, 28-29.7.1933, ב"ב 23/33.

52. פרוטוקול אסיפת סניף המפלגה בתל-אביב, 1.9.1933, ב"ב 4/1/33 א'.

53. מכתב מסניף מפא"י בחתימת ש' ארבוסקו למרכז מפא"י, 14.7.1933, ב"ב 4/1/33 ג'.

54. פרוטוקול מרכז מפא"י, 28-29.7.1933, ב"ב 23/33.

55. מכתב מסניף מפא"י בחיפה בחתימת ש' ארבוסקו, 14.7.1933, ב"ב 4/1/33 ג'.

בשכנוע.⁵⁶ היחס בין הפאשיזם לבין הקאפיטליזם באירופה הוצג כמקביל ליחס בין הרביוניסטים לבין החוגים האורתויים בארץ. לפיכך, כשם שבאירופה נועדה הברית בין הקאפיטאליסטים והפאשיסטים לשיבור את מעמד הפועלים, כך גם 'הברית' בין החוגים האורתויים לבין הרביוניסטים בארץ. זיהוי מערכת היחסים המעמדיים עם המודל האירופי הביא גם למסקנה שאסור להגות בכיבוש-היצר, שכן הרביוניזם נוטה לניצול האחריות של האחראים לשם חוסר-אחריות עצמית.⁵⁷ זאת ועוד: 'כיבוש-היצר' עשוי להביא 'לשיתוק איברים ולטמטום הרצון'. הנה כייכן, בדרך עקיפה נתקבלה על דעת מנהיגים מסוימים של תנועת הפועלים הארצישראלית תפיסה הדוגלת באלימות כדרך לאקטיביזציה של הציבור ושמירת נאמנותו.

ימי משפט רצח ארלוזורוב (23.4.1934—18.6.1934) היו ימים של מתח ודריכות בתנועת הפועלים בארץ. 'דבר' דיווח אז מדי יום על ההתרחשויות הדרמטיות באירופה, שבה התנהל מאבק איתנים בין כוחות הפאשיזם ותנועת הפועלים. במאבק זה הסתמנו שני קווי פעולה — הקו הגרמני והקו האוסטרי. בעוד שהתנועה הסוציאליסטית הוותיקה והגדולה של גרמניה פרקה מעליה את כלי-נשקה לנוכח הכוח הברוטאלי של הנציונאל-סוציאליסטים, נתנה תנועת הפועלים של 'וינה האדומה' דוגמה מרטיטת-לב של חירוף-נפש וגאווה מעמדית במלחמת הגבורה של 'השוצבונד' כנגד כוחות הממשלה של דולפוס. בעוד שלקח גרמניה היה כי הדבק בליגאליות סופו להישחק על-ידי האלימות חסרת-המעצורים של הנאציונס, אמר לקח וינה שמוטב ליפול בקרב מאשר להיכנע וללכת כצאן לטבח. בעוד שמפלת הס.ד. בגרמניה עוררה רגשות בושה מחמת התבוסה ללא-קרב — עוררה מפלת 'וינה האדומה' רגשות הזדהות עם 'קרב אחרון' חסר סיכויים. ההתרגשות בקרב אנשי התנועה בימי קרבות וינה היתה עצומה.⁵⁸ ליד גקודות האיסוף של התרומות למען גפגעי הקרבות נודנבו תורים ארוכים של פועלים — תופעה שלא נראתה כמות לפני כן.

במקביל לידיעות על הנעשה באירופה נתפרסמו ב'דבר' הדיווחים ממהלך משפט רצח ארלוזורוב. הקורא בן-זמננו, אשר מעלעל בגליונות 'דבר' של שנת 1934 גדהם ונרתע ממה שנראה לו כהסתה חסרת-מעצורים כנגד הבית"רים בכלל ובשאלות המשפט בפרט. אך המעיין במסמכים הארכיוניים מגלה, שעמדתו של 'דבר' נתקבלה כמתונה יתר-על המידה על-ידי חלקים נרחבים של מפא"י. ביום ששי, 10.1.1934, נתפרסמה הודאתו של עבד-אל-מג'יד ברצח ארלוזורוב, הודאה שממנה חזר בו אחר-כך. הידיעה הסנסציונית הזאת עוררה גל של שמחה בקרב הרביוניסטים ותומכיהם ומבוכה עזה בקרב הפועלים. החינוך של הפועלים, שהתבסס מזה כחצי-שנה על הזיהוי של הרביוניסטים עם רוצחי ארלוזורוב, גרם להשכחת נושאי העימות המהותיים והזתית את האיבה אל הבית"רים על פרשת הרצח. עתה,

56. ראה, למשל, דברי בן-אהרן, פרוטוקול אסיפת סניף מפא"י בתל-אביב, 1.9.1933, ב"ב 4/1/33 א'.

57. בן-אהרן, לעיל.

58. ראה דברי ד' הורוביץ בספרו 'האתמול שלי', תל-אביב תש"ל, עמ' 205.

משנתעוררה האפשרות שההאשמה בטעות יסודה, הוכו הפועלים בתלם, עד כי נמצאו מי שאמרו, שאם יתברר שהרביוניסטים תפסו-מפשע — יעברו למחנה שלהם. לאחר שעבד אל-מג'יד חזר בו, יצא עלון, בחתימת "בן-אהרן וקבוצת חברי מפא"י במועצת פועלי תל-אביב, אשר חיקה את סגנון העיתונות הצהובה של 'הזית העם', ולעומתו נראה סגנונו של 'דבר' כמתון ביותר. לאחר 'בישור' הופיע פאמפלט נוסף — 'משפטים' — שגם הוא יצא לאור עלידי אותה קבוצה. טענתם של מוציאי הפאמפלטם היתה, 'דבר' איננו משיב מלחמה ישרה ואינו משיב ל'הזית העם' מנה אתת אפיים, וכתוצאה מכך מצליח 'הכוב הקדוש', מבית-האולפנה של אצ"ג ואב"א אחימאיר להחדיר מכוכה בליבות הפועלים, שאינם מסוגלים להבין את 'דבר'. לכן יש לתת בידם עיתון עממי קל, כתוב בשפה המובנת לכל דורש, אשר ימלא את מקום 'הזית העם'. היה בה, בהנמקה זו, ביטוי לתחושת חוסר הבטחון בנאמנות ציבור הפועלים, ואכן, למרות שמפא"י נחלה נצחון מזהיר בבחירות לקונגרס ה"ח, למרות שהרביוניסטים היו ונשארו מיעוט בטל-בששים בקרב הישוב, ואף-על-פי שהעליה החדשה זרמה בעיקרה להסתדרות העובדים, אשר מספר חבריה הוכפל בתוך זמן קצר, חש חלק ממנהיגות התנועה, שנצחון נות אלה הם חיצוניים בלבד ועלולים לחלוף בן-לילה. גישה זו נבעה בחלקה מהשינוי שהתחולל בגרמניה, אשר שם החליפו הפועלים עורם מסוציאליזם לפא-שיזם, ובחלקה מתחושות אליטיסטיות, שלא נעדר מהן בוז מסוים ל'המון העם'.⁵⁹ גישה זו היתה מקובלת בעיקר על דרג המנהיגות הישנה, מזכירי מועצות הפועלים, ובמיוחד בערים, אשר בא במגע היומיומי עם הפועלים, העולים החדשים ובני עדות המזרח, שני אלמנטים שנחשבו כחשופים במיוחד לתעמולתם של הרביוני-ניסטים.⁶⁰ מנהיגים אלה הרגישו עצמם כנתקפים והרגשה זו נתנה להם היתר להתנהגות תוקפנית.⁶¹ הם גם ראו באלימות אמצעי אשר מושך את לב השכבות המובילות.⁶²

59. כאתח הדוגמאות האופייניות ליחס זה אצטט את דברי א' רבינוביץ: 'יש המונים בארץ, יש "ערב-רב". הוא ישנו בתוכנו ובוודאי מחוצה לנו, הוא ישנו בחוץ-לארץ ובא גם לארץ-ישראל, גם במחננו יש חלקים שהיום הם אתנו ומחר — מי יודע היכן יהיו. יש גם חלקים בציבור שהם לא אתנו ולא נגדנו, ובכל רגע יכולים הם להיות גם אתנו וגם נגדנו. ניסיון התקופה האחרונה בעולם אומר שדווקא המונים אלה הם המכריעים עתה, לעת כזאת לא יספיקו אמצעים שקטים. ראינו שהשקר יכול להשתלט לזמן רב'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934, ב"ב 23/34.

60. שותפים לגישה זו היו ד' אהרונביץ, י' בן-אהרן, א' רבינוביץ, א' חושי. פרוטוקולים של מרכז מפא"י, 31.1.1934, 5.2.1934, ב"ב 23/34.

61. לדוגמה, דברי משה שפירא במרכז מפא"י: 'על-פי הפסיכולוגיה השוררת בהמונים נהפכנו מרוב מכריע בישוב למיעוט — למרות כוחנו בהסתדרות הציונית — ובתור מיעוט מצויים אנו להתנהגות אחרת מאשר בתור רוב'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934; דברי א' רבינוביץ: 'במשך 7 חודשים אנו נמצאים במצב של נאשמים', שם, ב"ב 23/34.

62. בענין המלחמה נגד הרביוניסטים אמר א' רבינוביץ: 'יש שתי תקופות במלחמה הזאת. אחת שלפני הרצח: שביתת פרומין, שביתת פתח-חקה, שביעי-של-פסח — "תקופה של מכות". עלי לציין שבירושלים יצאנו מתקופה זו בדחיפה לארגון מוגבר,

הטיעונים אשר השמיעו חברי קבוצת מנהיגות זו כנגד 'דבר' ומדיניותו היו בבחינת התקפה, גלויה למדי, על ארכיטקט המדיניות של 'דבר', ברל כצנלסון, והוויכוח "השתנהל במרכז מפא"י בענין העלונים, הפך לוויכוח גדול — הרביעי במנין — בשאלת האלימות. לכאורה, נמצא ברל בעמדה עדיפה, שכן פרסום העלונים על-ידי חברי המפלגה, בלי אישורו של גוף מפלגתי, היה בגדר הפרת המשמעת המפלגתית, אשר אסרה פרסומם של כלי-ביטוי "ספאראטיסטיים" על-ידי חברי המפלגה. אולם עצם היאחזותם של ברל וחבריו, מ' בילנסון, ז' רובשוב, מ' שרתוק, בנימוק הפורמאלי של המשמעת והדגשתם את שאלת האחדות המפלגתית ולא את שאלת התוכן של העלונים, מצביעה על חולשת עמדתם במרכז. ברל הוצג כמנותק מן המציאות, כמי שאינו מבין לרחשי-לבם של המוני הפועלים.⁶³ נסיונו למקד את תשומת לבו של הציבור בפעילות קונסטרוקטיביסטית אשר נחמצתה בתביעתו לגייס את הציבור לרכישת מגיות של 'נרי' במקום לגייסו למלחמת רחוב, הוטח בפניו בגלגול יוב ושוב. לבד מדוב הון, לא העז איש לצאת בגלוי כנגד ברל, אולם כל הלך-הרוח בדיון נגד את עמדותיו.

תשובתם של ברל ותומכיו התמקדה בשתי בעיות מרכזיות: האחת, שאלת שליטת המפלגה על עצמה, והשניה — השאלה עתיקת-הימים של תנועות מהפכניות — שאלת המטרה והאמצעים. כשהוא מעביר את הוויכוח מן המייצור הכללי למייצור האישי, קבל ברל קשות על כך, שבעוד שלכאורה הוא מוכתר בתואר המנהיג והוא נושא באחריות התנועה — למעשה נחתכות השאלות הגורליות לתנועה בלעדיו. אם מסרו תפקיד לאדם — תנו לו לשאת בו. את חברי המרכז תעסיקו בהרצאות, לקייטוט אסיפות, בשליחות לחוץ-לארץ, ובשאלות המוקד של התנועה תתנו להם להתווכח לאחר מעשה? ואם צדקו העושים על דעת עצמם, אם אי-אפשר להם אחרת, אם אנו כה גרמנים ועליו-מחשבה ורפיוני-ידיים ואטומי-אזניים — תחליפו אותנו באחרים [...]. תאמרו אפוא ברורות: נכנסנו לתקופת הפקר. אין מפלגה הנושאת באחריות. יציצו פטלירות, יבואו מאכנות — והם יצילו [...] מדוע לא יאמרו לנו ביושר-לבב: אין לנו אמון בכם, זקנתם, אכזר לכם הטמפרמנט של התנועה, אין אתם מאזינים לרוח העם, משולים אתם לט.ד. הגרמנית — פנו את המקום! אעשה זאת בכל לבי.⁶⁴ פניה פאתטית זו של המנהיג בן-דור העליה השנייה ל'תורכים הצעירים' של העליה הרביעית היתה תמוהה קמעה, שכן דומה שברל יותר משמתח על אי-

ביחוד בקרב העדות המזרחיות שאף פעם לא הצלחנו להגיע אליהן. מה שלא הצלחנו לפנות עברתי הכפפה בעטה על-ידי הדי מלחמתנו ברביוניגיסטים. האופי הקשה של מלחמת המסתדרות ועמדתה התקיפה הם אשר עוררו הדים בקרב עדות המזרח ועיררו את הרגין לאי-הרגין. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934, ב"ב 23/34.

63. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934, ב"ב 23/34.

64. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934, ב"ב 23/34. לענין ההתייעצות עם ברל ענה ז' אהרנוביץ במילים בישות — שניסה פעם ועוד פעם להתיעץ עמו — אלא שברל סירב לקבל הצעותיו: "אם התייעצת פירושה קבלת דעתו למפרע — מדוע אני צריך להיות לדעת אחרי התייעצות זו?" (שם, שם).

התיעצות עמו — מוחה על שפעלו בניגוד לדעתו. יחד עם זה, הטענה בדבר הופעת 'פטליורות' ומאכנות' בתנועה, היה לה על מה לסמוך, שכן בניגוד להחלטות קודמות של המרכז, נתקבלו הכרעות חשובות (כגון, אם להיכנס לסכסוך עבודה הכרוך בהסתככות אלימה עם הרביוניסטים, אם להוציא עלון וכדומה), לא במוסדות המרכזיים של המפלגה והתנועה — אלא במועצות פועלי חיפה ותל-אביב.⁶⁵ וברל הוסיף: 'מי שנותן חופש לכוחות פרטיזאניים, איננו יכול לחתום אתם חוזה מפני התוצאות.'⁶⁶ שאלת דרכי המאבק כנגד הרביוניסטים נתגלגלה למאבק סמוי על השליטה במפלגה בין המרכז לבין המחוזות, כאשר המנהיגים מן המחוזות טוענים לייצוג ציבור גדול יותר של פועלים ואילו מנהיג המרכז, ברל, טוען בשם הציבור שהוא לוח התנועה לדעתו. אבא חושי דיבר בשם 6,000 פועלים, ואילו ברל טען בשם 'הרצון הכללי' של התנועה אשר מתבטא, לדידו, לא ברצונם של פועלי העיר, אינר עלולים מחר להיות לקבלנים, אלא ב'שכבות היסוד של התנועה' — אנשי ההתישבות העובדת, דגניה, נהלל ועין-חרוד.⁶⁷

עיקר דבריו של ברל נסבר על שאלת המטרה והאמצעים של התנועה: אם המטרה היא נצחון הפועל בציונות — האם מלחמת-אזרחים מקדמת מטרה זו? לדעתו של ברל, לא די שאינה מקדמת אלא היא גם מעוררת תהליכים הרסניים ופאשיזציה של תנועת הפועלים: 'כשתנועת הפועלים מתחילה מחקה את התנועות הפאשיסטיות, קולטת את מושגייה, נאחזת ב"כזב קדוש", גונבת את דעת חבריה, מסתלקת מערכיה המוסריים והתרבותיים — והכל למען המטרה הגדולה — מלחמה בפאשיזם, היא מנחילה בזה את הנצחון העיקרי לפאשיזם, משמיטה את הקרקע מתחת רגליה שלה ונוטלת מעצמה את טעם מלחמתה [...] אין תנועה מנצחת בדגל זה, אלא בדגלה שלה.'⁶⁸

אך למרות אנינות-דעתו וישרו המוסרי ועמידתו האיתנה בסוגיית האלימות, אין ברל כצנלסון יכול להתנער מאחריות להתפתחותו זו של הציבור: אותו הציבור, אשר התמרמר עתה על מתינותו של 'דבר', חונך על ברכי העיחון במשך שנים לראות את הרביוניסטים כסיטרא-אחרא; הדיווח של 'דבר' על סכסוכי העבודה עם הבית"רים לא הקפיד על האמת, והשתדל 'ליפותה' לטובת הפועלים.⁶⁹ 'דבר', שיצא לאחר 'שביעי-של-פסח' במאמר מערכת בכותרת 'יסולקו הבגדים הצואים

65. טען פ' לוביאניקר: 'נוצרה כאילו הנהגה בלתי-ליגאלית (דוגמת המפלגות הרוסיות) ובלתי-אחראית, אשר מופיעה במומנטים אחראים ומכריעים על דעת עצמה ועושה מעשים המגבירים את הבלבול בתוך המחנה והמסככים את התנועה'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 5.2.1934, ב"ב 23/34.

66. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934, ב"ב 23/34.

67. שם, שם.

68. שם, שם.

69. אמנם, עתה טען ברל, שהדיווחים שנמסרו ל'דבר' במועצות הפועלים על ההתנגשויות השונות היו כוזבים והטעו את 'דבר', אך ראוי לקבוע שהקו שנקט 'דבר' בדיווחיו על סכסוכי-עבודה ועל התנגשויות עם רביוניסטים היה קו עקבי עד כדי כך שקשה להאמין שמקורו אך ורק בדיווח כוזב.

מתוצות תל-אביב, איננו נקי מחינוך הציבור ליכוב קדושי ולאלימות.⁷⁰
 בדיונים שנערכו בינואר—פברואר 1934 במרכז מפא"י עמדו על סדר-היום שני
 נושאים קונקרטיים — האחד, תופעת העלונים, השני — ההתנגשויות בחיפה בין
 חברי ההסתדרות לבין בית"רים שעבדו בבנייני לויין-ויידנפלד. לפי דברי נציגי
 מועצת פועלי חיפה הסובר, שכל זמן שהבית"רים עבדו על הכרמל — כלומר
 בעבודות לא-נוחות ובלתי-מכניסות, לא נתעוררו היכוכים בינם לבין ההסתדרות.
 אולם כשיסדרו מן הכרמל להדר-הכרמל והחלו חודרים למקצוע הבניין — החלו
 הסכסוכים. לפי גירסתו של נחום לויין, מן הקבלנים שאצלם נערכו ההתנגשויות, הוא
 העסיק מאז ומתמיד פועלים מארגון עובדי הצה"ר ובית"ר. משנוקק פעם לפועלים
 נוספים, חברי ההסתדרות, תבעה ממנו מועצת פועלי חיפה להעסיק עבודה מאור-
 גנת' — כלומר, לא להעסיק בית"רים. מטסיירב — הזכרות אצלו שבייתה על-ידי
 מועצת הפועלים.⁷¹ הבית"רים שהמשיכו לעבוד, וכן בית"רים נוספים שגויסו למקום,
 הוכרוו ממפירי-שבייתה; בניינים אחרים של קבלנים אלה בחיפה נהרסו; קומץ
 הבית"רים הותקף שוב ושוב על-ידי המוני-אדם והמשטרה הבריטית והערבית
 גאלצה להתערב, על-מנת להגן על יהודים מפני יהודים. בנס נמנעו פגיעות בנפש.
 פעולה זו היתה יזומה על-ידי מועצת פועלי חיפה, בלי התייעצות עם הוועד הפועל
 של ההסתדרות, בטענה, שאם לא ייבלמו הקבלנים בעלי-הבתים — תישבר חזית
 העבודה המאורגנת בחיפה, טיעון שאנשי חיפה כמו ברל רפפורד וד' הכהן פיקפקו
 באמיתותו. לאמיתו של דבר, נועדה החוקפנות לשמור על 'טהרתה' של חיפה כעיר-
 'פועלים', אשר למועצת הפועלים בה שליטה גמורה בשוק העבודה.⁷²
 בענין זה היתה חיפה יוצאת-דופן בקיצוניותה, שכן בעקבות נסיון המאבקים עם
 הבית"רים במשך שנת 1933 נתגבשה ההכרה גם בקרב חלק ממנהיגות מועצות
 הפועלים, שאי-אפשר למנוע בכוח-הזרוע כניסתם של בית"רים לעבודה, ולכן מוטב
 להגיע עמם להסכם, מאשר להסתבך במאבקים חסרי-תכלית והרי-אסון.⁷³ בנקודה
 זו חלה התקדמות ניכרת בעמדת המרכז ביחס לשנת הקודמת.

התקדמות זו היתה נצחונה היחיד של ברל כצנלסון בדיון זה, שכן כל המסקנות
 המעשיות שנתקבלו בו היו למורת רוחו. נסיונו של ברל להעביר החלטה בדבר

70. לכך, כמדומה, התכוון ברל כשאמר: 'אודה: לבי אינו שקט לרצח ארלוזורוב. הרבה
 הכשרות נפשיות נדרשו מאנשים עד שהגיעו למדרגה זו. ומי יודע אם מי שהוא מאתנו
 לא זירנו הכשרות אלו'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934. ב"ב 23/34.

71. 'אפיר, ספר העובד הלאומי, תל-אביב תשי"ח, עמ' 132 ואילך.
 72. אמר ד' רמן: 'כאשר נודע ענין הסכסוך, קראנו באופן דחוף את מזכיר מועצת
 פועלי חיפה, אבא חושי, לבירור, והוא לא בא [...]. אמר אבא חושי: 'אומר בגלוי —
 אני בעד מכות. ואיני קורא לזה אלימות. הכל מסכימים שאם מכים אותי, צריך אני
 להשיב במכות. ואם יש תנועה אשר האידיאה המרכזית שלה היא — להכות אותנו
 עד היסוד, האם עלינו להכות עד אשר יהיה לה הכוח להרוס אותנו ולגנו לא יהיה כוח
 לעמוד נגד זה?' פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934, ב"ב 23/34.

73. לגישה זו היו עתה שותפים, נוסף לברל ולרמן, גם פ' לוביאניקר, ז' אהרונוביץ ואף
 ד' בן-גוריון. פרוטוקולים של מרכז מפא"י, 31.1.1934, 5.2.1934, ב"ב 23/34.

ליכנה לאומית נתקל בהתנגדותו של בן-גוריון וירד מעל הפרק. המפלגה קיבלה החלטה בדבר הצורך בעיתון קל ופשוט. אמנם, כוונתו לברל, החלטת שהעיתון יזפיע בתיאום עם 'דבר', פעמיים בשבוע, כעיתון-ערב, ולא כעיתון עצמאי, כדרישת מבקרי 'דבר'. בסופו של דבר הופיע כמוסף-ערב ל'דבר', כאשר לבעיית האלימות, קיבלה המפלגה את גוססתו של ברל, לדון 'בשלילה כל התפרצות פארטיזנית של יחידים ושל קבוצות' ואף קבעה מחדש שיש לאשר ולקיים — הלכה למעשה — כי אין להכריז שום שביתה הקשורה בהתנגשות עם רביוניסטים מבלי הסכמת מזכירות הוועד הפועל של ההסתדרות. אולם לב ההחלטה נמצא בסעיפה האחרון, האומר: 'מלחמת המגן נגד אלימות וטירור רביוניסטי דורשת ארגון מסוים בתוך המפלגה, בהנהגה מרוכזת הנאמנה על המפלגה, ובמשמעת מוחלטת'.⁷⁴ כאן הכריעה דעתו של בן-גוריון את עמדתו של ברל. בן-גוריון לא הסכים להחלטה עקרונית נגד השימוש באלימות; הוא התנגד להתנהגות דוגמת זו של אבא חושי, אך תבע ליצור את הכלי המבוקר, אשר יבטיח את שלטונה של המפלגה על התפרצויות אלימות.⁷⁵ דומה שבן-גוריון, יותר מכל מנהיג בכיר אחר של התנועה, נטה לנקיטת אלימות, בתנאי שהפקודה לכך תינתן על-ידי המנהיגות העליונה של התנועה, תוך שיקול-דעת וכיצוע זהיר.

ההחלטה על הקמת 'הארגון המיוחד' נתקבלה ברוב גדול.⁷⁶ הפרוטוקול לא מפרש את שם האיש שעליו הוטל להרכיב את הנהלת הארגון, האמורה למנות תמישה מבין חברי המרכז. בכך נתנה המפלגה אישור לגוף שהוקם עוד קודם לכן, ביוזמתו של י' בן-אהרן, בשם 'חבר הפעילים'. לכאורה היה גוף זה אמור להיות מורכב מן האליטה של המפלגה, אך למעשה נדרשו בו בעלי-גוף וזרוע. הנהלתו המעשית הייתה בידי בן-אהרן, י' אלמוגי, י' אבירד. שיתפו פעולה בניהולו גם אנשי ההנהגה, כגון א' גולומב, דב הוז, הארגון שקם התארגן כ'פלוגות הפועל', 'פלוגות' אלה הוקמו במסגרת ארגון 'הפועל', לאחר שהועבר (ולא במקרה) מידיו של ישראל שוחט לירי זאב שרף. אנשיהן היו אחראים על שמירת הסדר באירועים ציבוריים גדולים, כגון הפגנות, אספות-עם, ולהבדיל — הלוויית המוניות. הם גם היו אחראים לבטחונם של מנהיגי תנועת הפועלים בימי מתח פנימי, כמו, למשל, לאחר פסקי-הדין במשפט סטאבסקי. להלכה היו הפלוגות כפופות למרכז 'הפועל' ובאמצעותו לוועד הפועל של ההסתדרות; אך למעשה, מועצות הפועלים בערים, ובמיוחד בתל-אביב ובחיפה, הן שהיו 'בעלות הדעה' לגבי הפלוגות, ולא במעט בשל היותן

74. פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.2.1934, ב"ב 23/34.

75. עמדתו זו של בן-גוריון מעניינת בהשוואה לעמדת טבנקין: בן-גוריון חיפש עתה פשרה עם הבית"רים בשטח העבודה — אך היה מוכן לנקוט אלימות בעת הצורך, ואילו טבנקין, שמבחינה עקרונית גילה התנגדות חריפה במיוחד לרביוניזם, כגילוי מעמדי ופאשיסטי, התנגד לכל הסכם עמו. עם זאת, התנגד עקרונית למעשי-אלימות וראה בהם גילוי של רפיון כוח השכנוע של התנועה. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.1.1934, ב"ב 23/34.

76. 9 — בעד; 2 — נגד; 4 — נמנעים. פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.2.1934, ב"ב 23/34.

המקור לתקציב הפלוגות. הפלוגות לא פתרו את הבעיה שאותה באו לפתור — והיא הטלת ימרות המפלגה על 'כוחות פארטיזניים'. הדבר בא לכלל ביטוי בולט בחיפה, כפי שנראה להלן.⁷⁷

בכך לא נסתים הוויכוח בענין האלימות, והוא התחדש עם עליית המתח לקראת מתן פסק־הדין במשפט רצח ארלוזורוב, לאחר מתן פסק־הדין, בין פסק־הדין הראשון והשני, ולמחרת פסק־הדין השני. בדיונים אלה צפו ועלו מחדש אותן עמדות ישנות, שדומה שמקורן בטמפראמנט של האנשים. השלב הראשון של הוויכוח המתחדש היה בדיון לקראת פסק־הדין במשפט. דיון זה היה מתון יחסית, ועסק בשאלה, אם יש להוציא אנשים לרחובות כדי למנוע גילויי שמחה מצד הרביזיוניסטים במקרה של זיכוי, או שמא להסתפק בהגנה פאסיבית על מוסדות ועל אישי ההסתדרות מפני פגיעה רביזיוניסטית אפשרית. רוב המשתתפים בדיון לא היו מוכנים להסתפק בהגנה בלבד. לדידם, 'אין הבדל בין התנפלות על בית־הפועלים או על חבר הסוכנות לבין הפגנת בוז כלפי המפלגה.'⁷⁸ תפיסה רחבה זו של 'התעללות' או 'התקפה' נבעה מן ההנחה שהרחוב שייך לצד אחד בלבד, ונסיון של הצד שכנגד להופיע בראש־חוצות ככוח פוליטי נחשב לתוקפנות. בסופו של דבר הוסכם, להוציא את הפלוגות האחראיות, שהוקמו זה־עתה, לרחוב, ולהקים מפקדה מטעם המפלגה, שתחליט מתי להפעיל כוח.

פסק־הדין הראשון במשפט הרצח הרשיע את סטאבסקי וזיכה את צבי רוננבלאט. פסק־דין זה הוציא את העוקץ מן 'הסכנה' שהרביזיוניסטים יצאו להפגנות שמחה ברחובות. מוקד הוויכוח היה עתה בשאלה, אם על מפא"י לבקש חנינה לסטאבסקי. תנועת הפועלים בארץ מאז ומתמיד התנגדה לעונש־מוות, ובייחוד בעקבות מקרים של מיתות־בית־דין בארץ־ישראל שנתגלו כטעות לאחר מעשה.⁷⁹ מחייבי החנינה (ב' כצנלסון, ז' רובשוב, מ' בלינסון, י' אהרונוביץ) טענו שאי־אפשר לתבוע עקרונית ביטול עונש המוות ועם זאת להימנע מבקשת חנינה במקרה הקונקרטי. כן — טענו — יש להתחשב ברתיעתם של יהודים מפני הוצאה להורג של יהודי בירושלים בידי שילטון זר. אימת הגרדום עלולה ללכד המונים סביב הרביזיוניסטים. על התנועה להבהיר שאיננה מבקשת את דמו של סטאבסקי.

מתנגדי בקשת החנינה נחלקו: היו שתבעו לדחות את בקשת החנינה, בטענה שהמשפט טרם נסתיים ומוטב להמתין עד לתוצאות הערעור. אחרים טענו, שלא יתכן שדווקא רוצחו של ארלוזורוב יוכה ביהס מיוחד, בעוד שפושעים פליליים לא זכו לבקשת חנינה. דומה שהיה זה ז' אהרונוביץ, אשר ביטא את הלך־הרוח של הרוב: כאשר נודע למחרת פסק־הדין ש'דבר' מתעתד לצאת בבקשת חנינה במאמר־המערכת, התפרץ ז' אהרונוביץ למערכת, ותבע לא לפרסמו, באימו בניפוץ המכור

77. התיאור מבוסס על עדותם של י' בן־אהרן וז' שרף.

78. דברי ז' אהרונוביץ, פרוטוקול מרכז מפא"י, 3.6.1934, ב"ב 23/34.

79. דוגמה בולטת היה המקרה של ערבי שנאשם ברצח בישוף אנגלי בשנות ה־20 המאוחרות והוצא להורג: הערבי טען שהוא חף מפשע; לאחר שנים אחדות הודה אדם אחר בביצוע הפשע.

נות, בהפסקת החשמל, בהתפרעות של 30 מחבריו בבית-הדפוס; כל זאת אם לא ישוב מ' בילינסון מכוונתו.⁸⁰ לא היו אלה נימוקים שבהגיון, אשר הביאו לדחיית ההצעה לפנות בבקשת-ההגנה, אלא נימוקים שמקורם ברבדים עמוקים יותר שבנפש, וניתן אולי להגדירם כתאוות-נקם, שאיפה לגאולת-דם, או שנאה פשוטה. ככל הנראה, שיקפה עמדה זו את דעתו של ציבור הפועלים בערים יותר טוב מאשר עמדת מערכת 'דבר'. אף חברי המערכת חשו בכך.⁸¹ נוצר משבר-אמון בין הציבור לבין המפקדים לדבר בשמו. מקור המשבר היה ביחס-הגומלין שבין מנהיגי גים ומונהגים: האם המנהיגים חייבים לשקף את דעת צאן-מרעיתם? 'מנהיגות הביניים' — ביטוי שאותו טבע ברל⁸² — ניסתה, בשם "הציבור", לכפות עמדתה על המנהיגות הבכירה בנושאים מסוימים, באימה בפעולה פארטיזנית.⁸³ לעומת זאת, אנשים כבילינסון וברל, אשר ראו את תפקידם בהיגוך הציבור, לא היו מוכנים לבטל את דעתם מפני דעת הרבים ולהימנע מלהביעה בעיתונם.⁸⁴ בדרך האופיינית למפא"י, לא נפלה הכרעה: מצד אחד התליט המרכז שלא לבקש הגנה — עד לאחר פסק-הדין הסופי, ומצד שני, קבע שחברי מערכת 'דבר' צריכים לעשות את עבודתם כהגנתם (!) בהתחשב עם דעת המרכז.⁸⁵

משזכנה סטאבסקי על-ידי בית הדין העליון מחוסר ראיות מספיקות, עמדה שוב על הפרק שאלת התגובה לגילויי-שמחה של הרבניוניסטים ותומכיהם. גילויי שמחה כאלה ברחובות הוגדרו על-ידי בן-הארץ כהתעללות אשר מחייבת תגובה תקיפה. לדעה זו הצטרפו רבים, לעומתם ראו האחרים בפסק-הדין מעשה-נסיים, באשר פטר את התנועה מאימת-הגרדום אך לא מזה מסטאבסקי את כתם האשמה, וחשבו שהגיע הזמן לנהל פעולת הסברה נרחבת, איטר תדגיש פירוש זה של פסק-הדין, והסברה — אין לנהלה 'בידיים'. אולם נסיונם של ב' כצנלסון, ד' רמון, י' אהרונוביץ וחבריהם-לדעה, לשיכנע את הרוב להסתפק בפעולות הגנה על אישים ומוסדות מפני התגרירות של הבית"רים — נכשל. סוכם שכל פעולה שתיעשה תהיה

80. פרוטוקול מרכז מפא"י, 10.6.1934, ב"ב 23/34.

81. אמר מ' בילינסון: 'אני יודע שהציבור רוצה שיאמרו עכשיו דברים אחרים, לא כמו שאמרם זאת אנשי 'דבר'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 10.6.1934, ב"ב 23/34.

82. שם, שם.

83. אמר י' אהרונוביץ: 'יש הלך רוח כזה בקרב חברינו שלא אתפלא אם יופיעו קבוצות פארטיזניות שיעשו על דעת עצמם מה שיעשו [...] קיצורו של דבר: הוחלט של ההתנהגה תביא בהכרח לידי אקטיביות בלתי-מאורגנת — ולפיכך מניקה — מצד חלקי הציבור המועזע'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 13.6.1934, ב"ב 23/34.

84. אמר ברל: 'אני קשה מאוד לשאת עתה באחריות. עמדתי במלחמה עם הציבור כל הזמן. אין זו שאלת בילינסון בלבד. השאלה היא כללית: יתכן שנהוצה עכשיו גמישות אחרת, ויש להביא זאת בחשבון. כי זמן רב אי-אפשר להשתמש מלראות את הדברים כהווייתם'. 'אני נפגע מעומק נפשי מיחס הציבור למנהיגות. ציבור כזה מסוגל להאמין לשקר בנרגני ולשקר פסוידו-ראדיקאלי. אולם גם הציבור הוא שונה. יש מנהיגות ביניים, אותה אני מכירים, לה יש המגע הישיר עם הציבור, והיא הושגת שעליה האחריות לציבור [...] יש אמונה למערכת אבל בנוסת: טויגן טויגט איר, אובר ניט צו וואס מ'דארף. המערכת טובה אם תמלא כל רצונות החברים'. שם, שם.

85. פרוטוקול מרכז מפא"י, 13.6.1934, ב"ב 23/34.

מאורגנת על-ידי 'פלוגות הפועל', ולשם קביעת תכנית-הפעולה נבחרה ועדה בת 5 חברים: ב' כצלנסון, ד' בן-גוריון, א' גולומב, דכ הוז וז' אהרונוביץ.⁸⁶ הרכב זה בא להבטיח שהפעולה תהיה בעלת-אופי מיליטאנטי, ועם זה — שברל לא ייעלב. אולם מסתבר, שהשתתפותו של ברל בוועדה לא יצאה אל הפועל, שכן למחרת היום נערכה פעולה יזומה, שהחלטה עליה נחקלה בישיבת הוועדה שברל לא שותף בה. לפי העיתונות, נערכה בבית-הכנסת הגדול בתל-אביב תיגרה תמורה בין פועלים ובית-רבים, שהחלה מקריאות-בוז של חבורת פועלים מאורגנת באולם, ונסתיימה במהלומות, בניפוץ כסאות ושולחנות, ושכונתה בעיתונות הלא-פועלית בשם 'פוגרום'. בסופו של דבר, נאלצה המישרה להתערב וסטאבסקי עלה בחסותה לתורה.⁸⁷

הדיון שהתנהל במרכז מפא"י בעקבות מאורעות אלה היה מן הסוערים ביותר, והוא נסתיים, כקודמיו, במפלתם של ברל ובילינסון. לאחר חילופי-דברים מרים בין א' גולומב לברל, עזב ברל בהתרגשות את הישיבה. בילינסון ורובשוב נשארו להגן על עמדת שוללי האלימות. דבריו של בילינסון היו בבחינת סיכום ההתפתחותיות במישך השנתיים האחרונות בשאלה זו:

'פני תנועתנו הולכים ומסתלפים בזמן האחרון. הסילוף העיקרי הוא בזה, שבשנתיים האחרונות רואים את השימוש בכוח פיזי בתור האמצעי העיקרי של מלחמתנו. יש נוסח ידוע [...] אי-אפשר להשלים עם הנבלה. וכל מה שאינו מוצא הן בעינינו וזהו נבלה. ולא עוד אלא שטח הדברים המוגדרים בתור "מעשי נבלה" הולך ומתרחב, ואנו יודעים רק אמצעי אחד: אלימות! אם מפירים שביתה ואם בונים בית שלא בעבודה מאורגנת, אם מעסיקים פועל ערבי, אם ילדים עוברים בחוצות לבושי מדים שאינם מוצאים חן בעינינו, או מי שהוא רצה לתת "עליה" לסטאבסקי — כל זה "נבלה" והתשובה תמיד אחת: מכות!... יש שאלה עיקרית — היכן הגבול? מהו ה"נבלה" שאי-אפשר לסבול ומוכרחים להגיב עליה בכוח פיזי? אולם רוב מישתתפי הדיון הביעו סיפוק וקורת-רוח מן המעשה בבית-הכנסת, שהוגדר על-ידי בן-גוריון כ"מחוכם". ז' אהרונוביץ טען שהציבור מתאפק יתר-על-המידה ואינו נוקט אלימות, גם כאשר הדבר חיוני, ובדעתו תמכו דב הוז, י" מאירוב, ח' שורר, וי' בן-אהרן.⁸⁸

יצאות-דופן היו העמדות של בן-גוריון ורמז. רמז לא הטיל ספק בכך שזהו משיכה עקר, שתועלתו מופקפקת ונוקו — ברור, אולם הוא היה מוכן להצדיקו,

86. פרוטוקול מרכז מפא"י, 20.7.1934, ב"ב 23/34.

87. היה ידוע מראש, שסטאבסקי יזכה לעליה לתורה בבית-הכנסת הגדול בתל-אביב. בן-גוריון טען שאין להרשות חילול-קודש כזה — שיתנו כבוד בבית-הכנסת לריצח — לפי דעתו, ויש להפריע לכך.

88. הגדיל לעשות א' גולומב, אשר קבע כי 'גם אני נגד מעשי-אלימות וברור לי שעל-ידי זה לא נבחור את הפרובלימות היסודיות שלנו. בכלל שימוש באלימות מותר לדעתי רק בשעת הגנה. אבל העלאת רוצחים לקדושה היא בעיני התנפלות שיש להתגונן נגדה. ומי שאומר כי המקרים של היומיים האחרונים הם מעשי אלימות מצדנו, מוציא דיבה על עצמו ועל תנועתו'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.7.1934, ב"ב 23/34.

כביטוי לצורך עמוק של התנועה להביע שאי־נפיה. אלא שרמו נמצא כבר בשלב הבא של המחשבה — חיפוש דרך אחרת לפתרון בעיית הרביוניסטים. בכך היה יותף לו בן־גוריון, שטען כי אין לראות במעשה כגון זה את מרכז־המובד של פעילות המפלגה, אלא יש לראות אותו בפעולה הקונסטרוקטיבית בציונות. מאמצע שנת 1934 שוכנע בן־גוריון בצדקה עמדתו של ברל, שהאינטרס של הציונות ושל התנועה מחייב להימנע מזעזועים בארץ. אולם מצד שני, לא יכול היה שלא לחייב עמידה תקיפה — ואף בוטה. דומה שהסיבה לכך נעוצה במבנה הנפשי של בן־גוריון עצמו. לכן טען בן־גוריון בדיון הנדון שהוא רוצה 'שלום בציונות' אך מצד שני חייב את מעשה בית־הכנסת.⁸⁹ הפרשה נסתיימה בהודעה דו־מישמעית ב'דבר', שנשתמע ממנה אמנם גינוי למעשה האלימות, אך היא גם הצביעה על ההתנהגות הפרובוקאטיבית של הרביוניסטים וראתה בה עילה לכל הענין.⁹⁰

באוגוסט 1934 החל שלב חדש בוויכוח בתוך מפא"י בשאלת היחס לרביוניסטים. תחילתו — במכתב ששלח מרכז הצה"ר בפאריז למרכז מפא"י, ורפורסם גם בעיתונות, ובו הצעה למציאת מודוס־וויבנדי, אשר יגביל את המאבק בין שתי התנועות לתחום הפוליטי. המכתב היה מתון יחסית ורחוק מן הסגנון התוקפני המקובל אז על העיתונות.⁹¹ מכתב זה פתח בתוך מפא"י את הוויכוח בשאלת הרביוניזם, שהסעיר את התנועה במשך חודשים ארוכים, והסתיים בכשלונן של בן־גוריון, שלא עלה בידו להשיג את אישור התנועה להסכמי־לונדון שזכת עם ז'וז'פינסקי באוקטובר 1934. אין מאמר זה עוסק בפרובלימטיקה של ההסכם, פרטיו, סיבותיו, גורמי כשלונן, ותוצאותיו לגבי מפא"י בפרט, ותנועת הפועלים הארצישראלית בכלל. כוונת מאמר זה להאיר מיגזר אחד של בעיה סבוכה זו — הקשר בין מעשי האלימות וגילוייה והאווירה שהולידו, לבין כשלון הצעת ההסכם. הרעיון לחפש דרך להסכם איזושהו עם הרביוניסטים נתקבל מיד באיבה גלויה. כאשר בן־גוריון, שנתמך עלידי ברל, הציע למנות שני חברים, אשר ינהלו מיטא־ומתן עם מרכז הצה"ר בפאריז, בשאלת היחסים בין ארגוני פועלים, מניעת הפרת־שבתות ועקירת מעשי־אלימות. הרעיון נתקל בהתנגדות מצד חברי המרכז, שבמקום להשיב תשובה ישירה לרביוניסטים החליטו לפנות מעל דפי 'דבר' אל כל חוגי הישוב והתנועה הציונית, בהצעה לקביעת יחסים תקינים בין ארגוני הפועלים, וכן למניעת מעשי אלימות.⁹² משהעלו ברל ובן־גוריון מחדש את הצעתם לפני המרכז ושיכנעו את רוב חבריו להסכים למיטא־ומתן עם הרביוניסטים בשאלת 'קביעת יחסים מתוקנים בין ארגוני פועלים ומניעת מעשי־אלימות' ואף לענות לרביוניזם ניסטים ישירות, בנוסף להודעה הכללית ב'דבר', תבע ברל רפטור לכנס את מועצת המפלגה לשם אישור ההחלטות שנתקבלו, ובניגוד לרצון ברל כצלסון הוחלט

89. פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.7.1934, ב"ב 23/34.

90. דבר, 2.7.1934.

91. ראה נוסח המכתב אצל י"א אופיר, ספר העיבוד והלאומי, תל־אביב תשי"ט, עמ' 162—163.

92. נחפרסם ב'דבר', 24.8.1934.

לכנסה.⁹³ המועצה התכנסה אחר ימים אחדים ושוב גברה ידם של שוללי המשא-ומתן. עמדתם של אלה נתמצתה בדבריו של י' בן-אהרן, אשר שלל מכל-יכול משא-ומתן עם המפלגה הרביזיוניסטית, באשר [...] פירושה שבירת הקו הפסיכולוגי במתיחות המלחמתית של ציבור הפועלים נגד התנועה הרביזיוניסטית [...] פירושה להסיר את החרם ואת חותמת הטומאה שהטבענו על התנועה הזאת מאז מעשי-הבריונות והאבנטורות [...] אשר הגבילה את התנועה [הרביזיוניסטית] במסגרת מסוימת והעמידה אותה בשביל חוגים רחבים מאוד בתנועה הציונית מחוץ למסגרת החיים והעניינים הציוניים הממשיים. אם מישהו סבור שמוכרחים לשבת לדיון אתם מסיבות טאקטיות — מי שמעלה זאת על הדעת, לא תפס עדיין מה מתרחש ומה חי ומה קיים במחנה ובעמקי התנועה שלנו. והוסף א' תבורי: 'אני מציע וקורא למנהיגות שלנו, שתתבונן עוד פעם להלך-הרוח של החברים ויבינו, שכאן לא התפרצות של רגשות לפנינו, אלא כאן סיכום של היגוד במשך עשר שנים [...]'.⁹⁴ דברים אלה משקפים את התהליך: מנהיגות התנועה ובראשה ברל, בן-גוריון, כמו גם טבנקין, חינכה במשך שנים את הציבור לאיבה תהומית לרביזיוניסטים — עד כדי 'רצח-אופי' של תנועתם. עתה שינה חלק נכבד מן המנהיגות את טעמו וניסה להעמיד את היחסים אתם על בסיס פארלמנטרי, כלומר להעתיק את הפולמוס בין שתי התנועות מן הרחוב אל תחום המאבק הפוליטי על השליטה בהסתדרות הציונית, תחום שממנו גלש מאז שביתת פרומין ובמיוחד מאז 'שביעי-של-פסח'. אולם המנהיגים נמצאו שביימים בידי ציבור, שלא יכול להתאים את הסתייגותו הנפשית העמוקה מן הרביזיוניזם לשינוי-הקו של ההנהגה. הזיהוי של רביזיוניזם עם טומאה, ועם תלאת-היהדות, אי-אפשר היה למחותו בן-לילה. היה זה מיתוס שעליו התחנך הדור, כמו קרב וינה וכמו מפלת ה-ס.ד. ההנהגה גילתה איטיות-לב בכך שלא הבינה את עוצמת הרגשות שהיא עצמה היתה אחראית להפחתם. התדמית של הרביזיוניזם יצרה את המחסום הנפשי מפני השפעתו, והבטיחה את המתח הציבורי הנהוץ למאבק נגדו על ההגמוניה בישוב ובתנועה הציונית. אולם היא גם חסמה את הדרך בפני המשא-ומתן וההסכם. דומה שהחינוך האנטי-רביזיוניסטי של התנועה הצליח מעבר למצופה: הגולם קם על יוצרו.

הדוגמה הקיצונית ביותר לפירוש שנתן חלק מן הציבור לחינוכו זה ולדיכוסומיה שבין הציבור והנהגתו, היא פרשת 'פיעוץ' אסיפת הרביזיוניסטים ב-17.10.1934 בחיפה.⁹⁵ ראשית הענין בכך, שראשי מועצת פועלי חיפה גרסו שבחיפה אסור שתיערך אספת-רביזיוניסטים, ולו-גם אספה כאולם סגור, שהכניסה אליו מותרת לבעלי-כרטיסים בלבד. כשנודע שעומדת להיערך אספה כזאת ובה ינאם פון-וייזל,

93. פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.8.1934, ב"ב 23/34.

94. פרוטוקול מועצת מפא"י, המושב השמיני, 26.8.1934—24, ב"ב 22/8.

95. לכאורה, החלה הפרשה כתוצאה מהתלהטות הרוחות בחיפה בגלל עבודת בית-הדים בבנין שמואל דוד, שם הכניסו הבעלים לעבודה פועלים ערבים ופגעו בעקרון העבודה העברית. למעשה, לא היה קשר בין פרשת בנין שמואל דוד לבין הפרשה שלהלן, ורק לאחר מעשה היו שניסו לנצל את סמיכות-הפרשיות כדי להציג את ההתפרעות כאילו נבעה ממניעים לאומיים — המקובלים על הכל — כמאבק לעבודה עברית.

תוכננה תגובה. סוכם להחדיר אנשים אחדים לאולם, שיפריעו לנואם, יטילו פצצות-סרחון, ויפתחו את הדלתות מבפנים לחבריהם אשר לא הצליחו לחדור פנימה, כדי לפוצץ את האספה סופית. לצורך הפעולה רוכז מספר רב של פעילים: הזמנו פלוגות 'הסדרן' ('הפועל'), חברי 'הצומר הצעיר', 'המחנות העולים', 'הנוער-העובד' ואף הובאו חברים מקרית-חיים ומיגור. לפי ההערכות היו במקום כ-1,500 איש, בשעה שבאספה עצמה כ-100 איש בלבד. פורמאלית החליט על הפעולה הארגון המתאים, שכן אבא חושי וחבריו התייעצו עם יוסף רוכל (אבידר), אשר היה אחראי על 'הפלוגות' מטעם המפלגה בחיפה, אולם לאמיתו של דבר, אורגנה כל הפעולה בהסתר מהנהגת המפלגה.⁹⁶

מיד כשהחל פון-וויזל לנואם, התחילו הפרעות באולם והדלת נפרצה מבחוץ. עדי-מרהר אבדה כל שליטה על ההמון המתפרע, שהחל לרגום באבנים את הנמצאים בתוך האולם. למעלה מ-20 איש נפצעו, בתוכם פון-וויזל עצמו, ושני ילדים, עוברי-אורח, שאחד מהם נזקק לניתוח. המשטרה התערבה כדי להפסיק המהומה ואנשיה הוכו ונסקלו. משנסתיימה סוף-סוף התגרה והפצועים הוצאו מן האולם על אלונקות, הסתדרו חברי תנועות הנוער שהיו במקום בשורות וצעדו בסך ברחובות חיפה, כשהם שרים 'קדימה הפועל'.⁹⁷

הדיון שהתקיים במרכז מפא"י בעקבות מעשה זה היה האחרון בשורת הוויכוחים הגדולים בשאלת האלימות בחיים הפוליטיים. הוא נערך בצל המשא-ומתן שניהל אותה שעה בן-גוריון בלונדון, ובצל משבר האמון המחרף והולך בין הציבור והנהגתו. לכאורה, הסכימו הכל שהמעשה היה שגיאה. אך בין נימוקי שולליו הפרידה תהום. היו שהאשימו את אבא חושי בליבוי הפרשה במטרה לטרפד את המשא-ומתן המתנהל בלונדון, ובהכשלת מדיניות המפלגה בשאלת האלימות, כפי שבאה לכלל ביטוי הן בהחלטות המרכז והמועצה והן בהודעותיה הפומביות;⁹⁸ י' שפרינצק אף דרש להרחיקו מחיפה. ואולם אחרים (י' בנקובר, י' אידלסון וא' גולומב) נזעקו להגן על השיטה תוך ביקורת על המקרה הספציפי. היה ברור לכל שמבחינה טאקטית היה זה מעשה-ישטות, שכן הוא הסיט את תשומת-לב הציבור, במיוחד בחיפה אך גם בארץ בכלל, מן המאבק לעבודה עברית (שהתמקד אז בבנין שמואל דוד וריכו סביבו דעת-קהל חיובית לתנועה), ועורר דעת-קהל עוינת לפוע-לים ואוהדת לרביזיוניסטים. הביקורת שנמתחה על אבא חושי הצביעה על ה בי צו ע הבלתי-מוצלח של הפעולה (חוסר-תכנון מדוקדק, אובדן השליטה בשלב

96. ערב הפעולה ביקר רמז בחיפה לרגל משא-ומתן שהתנהל אז בענין עבודה עברית בבנין שמואל דוד, ולא גונב לאוניו דבר על הפעולה המתוכננת.

97. התיאור מסתמך על פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.10.1934, ב"ב 23/34; פרוטוקול ישיבת מועצת סניף מפא"י בחיפה, 23.10.1934, ב"ב 4/1/34. מסקנות ועדת-החקירה בענין מעשה-חיפה (גולומב-בילינסון), ב"ב 4/1/34. ראה נספח מספר 2. אמנם, היו שהדגישו את הקשר עם פרשת בנין שמואל דוד והמאבק לעבודה עברית שם, אולם לאחר שיקול-דעת נראית לי גירסת מתנגדיהם. הוא הדיון ביחס להאשמת 'אנשיפא' בליבוי המהומות.

98. כמו ברל, פ' לוביאניקר, מ' שרתוק, א' קפלן, גולדה מאירסון, י' ברץ ואחרים.

המכריע, שימוש מופרז בכוח־אדם) וכן על כך שלא התייעץ במוסדות האחראיים של המפלגה בענין בעל־חשיבות מדינית למפלגה; אולם מותחי הביקורת מסוג זה יצאו להגן על האלימות כשיטה כדי למנוע ניצול פרשת חיפה לסיומו של הוויכוח הממושך בשאלה זו במפלגה: 'אם רוצים בקשר עם ענין חיפה לגמור ויכוח שישנו במפלגה לגבי דרכי מלחמתנו ברביוניזם — יש לומר כי זה לא יעשה על יסוד המשגה של חיפה.'⁹⁹ חוסר־האמון להנהגה הוותיקה של המפלגה התבטא בטענות־הנגד של 'י' בנקובר ו'י' אידלסון: אמנם, אבא חושי הפר את משמעת המפלגה ופעל על־דעת עצמו, אולם גם מנהיגות המפלגה מנהלת פעולה פארטיזנית, שהרי ברל כצנלסון הלך על דעת עצמו לשיחה עם הרב קוק (השנוא מאז נקט עמדה אזהרת לסטאבסקי בשאלת משפט הרצח), ובן־גוריון נסע לנהל משא־ומתן בלונדון מבלי להתייעץ במוסדות המפלגה.¹⁰⁰ אמנם טבנקין התנגד למעשים דוגמת 'פיצוץ' אספות, שכן לא ראה בהם גילויי־כוח אלא גילויי חולשה דווקא, אך גם הוא האשים את המרכז, שלא יזם מלחמה עקבית נגד הרביוניזם ויצר בכך את הצורך בפעולות אלימות ופארטיזניות.

לגבי משתתפים לא־מעטים כמו א' קצנלסון, ח' פינסקי, א' גולומב, היה פיצוץ אספות של רביוניסטים מעשה לגיטימי — בטענה, שעקרון חופש הדיבור וההת־כנסות איננו תופס לגבי אנשים כמו פון־וייזל. 'אינני מקבל את התורה של חופש־דיבור אבסולוטי לגבי אנשים שכל מגמתם ושאיתם היא למנוע חופש פעולה וחופש דיבור מציבור הפועלים.'¹⁰¹

מתנגדי המעשה השתדלו לנמק התנגדותם, שמקורה סלידה עמוקה, בנימוקים של אסטרטגיה פוליטית ומשמעת מפלגתית.¹⁰² היתה זו גולדה מאירסון, שלא השתתפה כמעט בוויכוחים קודמים בנושא האלימות, אשר הגיבה תגובה פשוטה ומשוחזרת ממעצורים 'טאקטיים': '[...] איך יכלו אנשינו לשיר באותו הערב בחיפה?! הנערים שהשתתפו במעשה היו צריכים לפחות להתבייש ולא להפגין את ה'ניצחון' [...]. אינני מצדיקה שום מעשה אלימות, אבל יכולתי להבין מעשי־אלימות נגד מפירי־שביתה [...]. אך לארגן 1,500 איש כדי לגרש 80 רביוניסטים מאספה סגורה — זוהי גבורת שווא [...]. במשך שנה וחצי אני היה בהרגשה אחת: מה יהיה אם באחד הימים יפול קורבן תוך ההתנגשויות? ... בהיותי בחוץ־לארץ יכולתי לומר פעמים רבות במצפון נקי, שאנו ציבור גדול ויש בוודאי בקרבנו בחורים שאינם יכולים להתאפק ונותנים גם מכות. אבל לא האמנתי שדברים כאלה יכולים להיות מאורגנים אצלנו.'¹⁰³

99. דברי א' גולומב, פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.10.1934, ב"ב 23/34. מדברי 'י' אידלסון באותו דיון: 'בשום אופן אין להחליף את הביקורת הזאת במשהו אחר, בשלילת השימוש־בכוח בכלל, מה שעל־כל־פנים, איננו קו המפלגה היום'.

100. אמנם הוא קיבל את אישור הוועדה הפוליטית של המפלגה לכך — אך לא את אישור המרכז.

101. ח' פינסקי, פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.10.1934, ב"ב 23/34.

102. מ' שרתוק, 'י' בן־צבי, א' קפלן ואפילו ברל כצנלסון.

103. פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.10.1934, ב"ב 23/34.

אפילו התומכים המסורתיים בנקיטת אלמנות התקשו לעכל את תהלכות הצעירים, בליווי שירת הנצחון שנערכה לאחר המהלומות.¹⁰⁴ היתה הרגשה, שהזנער הרעל, יחזרתו הקשה של ברל בדבר השיטן הפאשיסטי המשתלט מבפנים, הולכת ומתגשמת. ועם כל זאת, לא נמצא בידי ברל וחבריו הכוח להביא להחלטה עקרונית בדבר שינוי שיטות המלחמה ברבזיוניסטים. וברל נאלץ להיאחז בטיעון, שמעשה חיפה הפך והכשיל את המדיניות המוסכמת על כל המפלגה בדבר אלמנות מבוזרות.¹⁰⁵ הפעם הוחלט על צעדים נמרצים יותר מאשר בפעמים קודמות: גילויי הדעת של המפלגה ('שחיברוהו ב' כצנלסון וא' גולומב — והשפעתו של הראשון דומיננטית בו), שנתפרסם ב'הפועל הצעיר', ביקר באופן חדימשמעי את המעשה.¹⁰⁶ וכן גם 'דבר' ו'עדת הקירה שגשלה'ה לחקור את האירועים בחיפה (א' גולומב, מ' בילינסון, י' טבנקין) לא הגיעה לכלל אחדות דעות. בין חוות הדעות של א' גולומב, המתרץ את המעשה, לבין כתבי האישום של משה בילינסון, גדול המרתק.¹⁰⁷

פרשת חיפה נבלעה בים הוויכוח הסוער שנתעורר עם היוודע דבר הסכמי בן-גוריון—ז'בוטינסקי.¹⁰⁸ התלוקה בין תומכי ההסכמים ומתנגדיהם היתה דומה בקווים גסים לחלוקה שבין התומכים באלמנות ומתנגדיה העקביים. אחד הנימוקים החוקים שכפי תומכי ההסכם היה, 'שמה שעומד לפני התנועה הוא הברירה בין שיטת חיפה ובין ההסכם, ובלי ההסכם ביחסי-עבודה לא ניתן למנוע את האלמנות, שטבעה להשחיתה; הפטרה של בן-גוריון היתה לדעתם המוצא היחיד מן הסכך שהביא לאובדן צלם התנועה.'¹⁰⁹ המתוהזעם חסרת-המעצרים של המאבק נגד הרבזיוני-

104. בישיבת מועצת סניף מפא"י בחיפה, ב-23.10.1934, הסכימו הכל ששני דברים היו פסולים: הסקילה באבנים והשירה. ב"ב 4/1/34.
105. אמנם ברל כרך יחד את 'השביעי-של-פסה', את פרשת 'העליה' של סטאבסקי ואת מעשה-חיפה, אך יחד עם זאת יצר הפרדה בין מניעי המאבק נגד הרבזיוניזם לבין הפרשה בחיפה, באומרו: 'השיטה השוררת בחיפה איננה שימוש באלמנות לשם כיבושים וכדי להרוץ התנקשות בערכי תנועתנו. תוכנה הוא — אלמנות לשם גילוי כוח. לא שהחברים בחיפה חושבים כי עלידי מכות לבית-הריים יהריבו את הרבזיוניזם, אלא מעשים כאלה הם בעיניהם ביטוי של גבורה וכוח. מעשים אלה אינם נובעים מתוך אווירה מהפכנית אלא תוצאה של שלטון האפראט. לחץ כזה כמו בחיפה לא הרגשתי בשום מקום אחר'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.10.1934, ב"ב 23/34.
106. הפועל הצעיר, 26.10.1934.
107. למדיניות 'דבר' במקרים קודמים התייחס מ' שרתוק במכתבו למרכז. בדרשו תגובה חדימשמעית, כתב: 'זאת אומרת לא בשיטת 'דבר' עד עכשיו, שלא היה לו העוז להוקיע את הטאינו מבלי ללמד עליהם זכות עלידי חטאי צרינו'. פרוטוקול מרכז מפא"י, 21.10.1934, ב"ב 23/34. ראה בענין זה גם נספח 3.
108. ראה נספח מס' 2.
109. ההסכמים נחלקו לשלושה: הסכם א' — על מניעת אמצעי מלחמה נפסדים; הסכם ב' — על יחסי פועלים בארץ; הסכם ג' — הסכם בעינות.
110. לדוגמה, דברי י' שפרינצק, בישיבת מרכז מפא"י, 31.10.1934: '[...] מ' ששולל את לונדון מזכרת להיב את חיפה, והמפלגה מהיובת לחפש דרך שלא נגיע לירי התנוונות. בישיבה הקודמת של המרכז היה לי העוז להציע שאבא הושי יועבר בחיפה, אבל אבא הושי וקבוצתו שישבו בישיבה התייחסו בביטול גמור לכל הדיון שלנו [...] לפני ימים אחדים היתה פגישה ארצית של מזכירי הסניפים [...] מה אמר בה' קיצים ?

ניסטים היא שהביאה, באורח דיאלקטי, את הצורך בהסכם. מתנגדי ההסכם העלו אף הם את המאבק של השנתיים האחרונות כראיה, אלא שטענתם היתה הפוכה: אחרי שהציבור חונך במשך שנים ארוכות על הפאתוס האנטי־רביזיוניסטי, אי אפשר לבוא בבוקר בהיר אחד ולתבוע ממנו שינוי כה קיצוני.¹¹¹ אין ספק יִהיה בטענה זו הרבה מן האמת, וביחוד נכון הדבר לגבי בן־גוריון, בעוד שברל נקט עמדה עקבית בשאלת הרביזיוניסטים בפרט ובשאלת היחסים בין מעמד הפועלים ומעמדות אחרים בישוב בכלל — עמדה החותרת לקראת הידברות, ושלום בישוב, נמשך בן־גוריון אחרי המאבק, אחרי התגוששות הכוחות, לרבות ההתנגשות האלי־מה, ושיתוף פעולה עם הזרמים המיליטאנטיים במפא"י, ב־1934 שינה לפתע את טעמו וקבלו את דעתו של ברל, החל לחתור להסכם, מנימוקים שלא כאן המקום לפרט; ואפילו אז משכו הלך־רוחו אל חבריו הצעירים והתפרצויותיהם האלימות, כפי שראינו בענין 'העליה' של סטאבסקי. לכן כה גדולה היתה עוצמת החלם שהוכה הציבור עם הודעתו על ההסכמים. היתה זה מהפך גמור בחינוכה של דעת־הקהל הפועלית, חינוך שהיה רווי מתח מעמדי ודריכות מלחמתית. היתה זה דווקא ברל, שחש את עומק השבר שחל בתודעת הציבור. במרבץ ששלח לבן־גוריון השווה בלונדון כתב: 'התנועה נפצעה והסכנה גדולה מאוד. מה בצע בנס אם מכשיר ההגשמה העיקרי יישבר.'¹¹² היה בסיטואציה זו כדי להזכיר את האגדה בדבר האיש אשר חילץ את השד מתוך הבקבוק — ולא ידע כיצד להשיבו לשם.

הסכם א' — 'על מניעת אמצעי מלחמה נפסדים' — דיכר בנישימה אחת על מניעת 'טרור' — כשהכוונה לרצח פוליטי — ו'מעשי־אלימות', כשהוא מעמיד על־ידי כך את הרביזיוניסטים והפועלים על בסיס 'בריוני' משותף, מפא"י הרעמדה אל עמוד־הקלון ונאלצה לסבול את הבושה של הכאה על־חטא בפומבי, חטא שכלפי חוץ לא הכירה עד אז בקיומו. בושה זו היתה ה'נימסיס' של המאבק האלים כנגד הרביזיוניסטים.

לאחר פולמוס פנימי סוער, שנמשך כחצי־שנה, ושורע בתוך מפא"י את זרעי הפילוג לעתיד־לבוא, דחה קהל חברי ההסתדרות את הצעת ההסכמים בין בן־גוריון ו'ויבוטינסקי. יחד עם זאת, לא שבו עוד לשיטת המאבק האלים. דומה שעצם הצעת ההסכם שיככה את המיליטאנטיות של המלחמה. אפשר שצעדו הדרמאטי של בן־גוריון העמיד את חבריו על חומרת המצב, שהביא את התנועה הציונית אל סף מלחמת־אזרחים; ואפשר שהפולמוס הפנימי המיוסר, הארוך, אשר נגע עד

הוא אמר: "ההסתדרות נולדה וגדלה באלימות ואתם משקרים בגילוי־הדעת שלכם". וכעבור איות ימים בא אלי חבר מבאר־טוביה ואמר: "ענין חיפה הוא המעשה המפואר ביותר של ההסתדרות!" וקמינקר מ"נשר" אמר: "כולם התייחסו בחיוב למעשה חיפה". ב"ב 23/34.

111. למשל דברי טבנקין: 'אמר לי חבר, פועל ותיק: אתם תסיתו אותנו במשך שנים שזהו האיוב־בנפש הכי מסוכן שלנו, ועכשיו תאמרו לנו: אל תהיו מוסתים?' וכן דברי ב' רפטור, 'אידלסון. פרוטוקול מרכז מפא"י, 31.10.1934, ב"ב 23/34.

112. תכתובת ברל—בן־גוריון, מברק מברל לבן־גוריון, מ־8.11.1934, ב"ב תיק 201/1/34.

תהומות הגפוש יל התנועה, הביא להפנמה של רגשות התוקפנות והיה מעין קא-תארסיס מטרה לפרייה האומללה של השנתיים הקודמות.

שניים היו מקורות היניקה העיקריים של האלימות כאמצעי במאבקים הפוליטיים והחברתיים בישוב בשנות ה-30: האחד — המסורת המצדיקה נקיטת אלימות לשם הבטחת זכות העבודה. מסורת זו באה לכלל ביטוי במאבקים לעבודה עברית ונגד הפרת יסביותה. לימים היא התפרשה גם כמצדיקה נקיטת אלימות נגד אלה אשר מסרבים להכיר בזכותה הבלעדית של ההסתדרות לארגן פועלים. מכאן קצרה היתה הדרך לנסות למנוע עליידי מעשי אלימות קיומם של גופים חברתיים-פוליטיים יריבים.

מקור היניקה השני היתה האטמוספירה ברחוב, נוכח עליית הפאשיזם והנאציזם באירופה. הלקחים שהופקו — שההמונים בוגדניים הם ונוהים אחרי בעלי-החורו, שקבוצות קטנות יחסית, אך אלימות, עלולות להשתלט על הרחוב ולהגיע לשלטון; גורל ברלין ווינה — שימש רקע למאורעות. משנוצר הזיהוי 'רביזיוניסטיס' = פאשיסטיס, הותר דמם של הבית"רים בתודעת בני הדור.

אין להתעלם מהעובדה שהרביזיוניסטיס סייעו לא במעט ליצירת זיהוי זה. התל-בושת החומה — אף שהם אימצו לפני היות מדי הס.א., ניקרה בדיעבד את העיניים; אהבת השרד; ההתלהבות לאוואנטורזיס; 'מגילת סיקריקי' של אבא אחימאיר, שנכתבה אמנם ב-1926 אך פורסמה בעת משפט רצח ארלוזורוב ב-1934 — כל אלה שימשו חומר לאנאלוגיות. זאת ועוד: בעוד שקשה למצוא דוגמאות להתפרצויות אלימות רציניות מצד הבית"רים בארץ, נראה שהמצב בפולין היה שונה. טרם נערך מחקר בתחום זה, אולם דומה הדבר שבפולין היו אלה הבית"רים אשר 'פיצצו' אספות של חברי 'החלוץ' ופעלו בשיטות אלימות.¹¹³

הוויכוח בתוך מפא"י על השימוש באלומות שנערך בשנות ה-30 הוא יחיד במינו בתולדותיה של הציונות. דומה שאין עוד תנועה פוליטית במסגרת התנועה הציונית שהתלבטה כך בסוגיה זו. מפא"י נקלעה לוויכוח זה בגין היותה — גוסף למפלגה פוליטית — תנועה של איגודים מקצועיים, וזאת בתוקף שליטתה, הבלעדית כמעט, בהסתדרות. אולם הוויכוח חרג עד-מהרה מתחום שאלות המאבק המקצועי והפך לוויכוח על מטרות ואמצעים. בוויכוח זה התיצבו זו מול זו שתי קבוצות מנהיגות: המנהיגות הוותיקה, בת העליה השנייה — ובראשה ברל כצנלסון וי' אהרונוביץ; וכנגדה — המנהיגות שצמחה לאחר מלחמת העולם הראשונה, ובמיוחד בת העליות הרביעית והחמישית. הראשונים התנגדו עקרונית לנקיטת אלימות, כשהם מתבססים

113. הקשר בין ארץ-ישראל ופולין, בין 'החלוץ' ותנועת הפועלים הארצישראלית היה באותם הימים קשר אורגאני, ולפיכך לא הבדילו ראשי התנועה בארץ בין הנעשה שם וכאן. חולשת תגובתם של אנשי 'החלוץ' בפולין על פגיעות הבית"רים יצרה בארץ רושם של 'חסביך בהיתות', שניתן להתגבר עליו עליידי מופת של המנהיגות אחרת בארץ.

כנראה על תולדות התנועה המהפכנית ברוסיה, שבה טרור אישי הביא בעקבותיו תופעות של התגוננות, וכן גם על הישקפת-עולם סוציאל-דמוקרטית. ואילו האח-רונים ינקו השראתם מדוגמת מהפכת אוקטובר, ומצאו צידוק לאלימות בתולדות התנועות המקצועיות בעולם הגדול. אם הראשונים ציפו להגמוניה של הפועלים בתנועה הציונית שתבוא מכוח כשרון המעשה שלהם, הקונסטרוקטיביזם, החלוציות, והאמינו בשיתוף-פעולה עם זרמים פוליטיים אחרים בעם היהודי, הרי האחרונים שאפו להשתלטות הפועלים על התנועה הציונית בדרך של עימות עם כוחות אלטר-נאטיביים והכרעתם. יוצאי-הדופן הבולטים בסכימה זו היו טבנקין ובן-גוריון: טבנקין שייד לקבוצה הראשונה ביחסו השלילי לטרור אישי, ויחסו החיובי לפעולה ההמונית, אך במיליטאנטיות שלו ובחתימתו לעימות המעמדות הוא שייד לקבוצה השנייה, ואילו בן-גוריון, שבגלל קווי האופי שלו נהה אחרי הקבוצה השנייה, נדחה בכוח הגיונו לדרך הפיזרה ושיתוף-הפעולה.

דומה שיש קשר בין התפקידים שכולאו אנשי קבוצת המנהיגים השניה לבין עמדותיהם: רובם פעלו במסגרת מועצות הפועלים, מה שחייב אותם ליטול חלק במאבקים המקצועיים ולבוא במגע יום-יומי עם ציבור הפועלים, במיוחד בערים. נראה שימנהיגות-הביניים הזאת שיקפה יותר את דעת ציבור הפועלים מאשר המנהיגות בת העלייה השנייה. ההוכחה לכך היא ההתעוררות הגדולה של הציבור בקשר לפולמוס ההסכם, שכמותה לא קמה לפני-כן מכוחה של שום סיסמה קונסטרוק-טיבית, וכמובן, איר-אפשר להתעלם מתוצאות ההסכם, שבו הכריעו פועלי העיר, בהנהגת אותה קבוצת מנהיגים צעירה, את ההנוגה התיסטרית של התנועה.¹¹⁴

השאלה של המשמעת המפלגתית מילאה תפקיד נכבד בוויכוחים על השימוש בכוח. מינואש ברל לשכנע את מפלגתו לקבל החלטה נגד שימוש באמצעי האלימות, בסוג לקר 'אלימות המבוקרת', וניסה להכות את יריביו בנשק המשמעת המפלגתית. לא יפלא, שהנסיון להקים גוף שישמור על אלימות 'מבוקרת' נכשל, שכן על-ידי כך נחסמו האפיקים הקוואזי-לגיטימיים לפעולות אלימות, ואז פרצו אוהדיהו גתויבים אלטרנאטיביים לעצמם. מכאן הטענות על פעולות פארטיזאניות — מזה, ועל כפיית דעתו של ברל על חבריו — מזה. אמנם בחיפה נתגלו אותות לפארטיקולאריזם מקומי, ליצירת מוקד-כוח 'טריטוריאלי' של 'בוס' אשר שליטתו בעירו מובטחת גם בכוח-הזרוע — תופעות שהיו זרות למירקם היהסיס בתנועת הפועלים בארץ. בוויכוח על האלימות חברו יחד בני-ברית מורדים כאבא חושי — נציגו המובהק של המנגנון, וי אידלסון ובן-אהרן — נציגי הקיבוץ המאוחד.

הבעיה המרכזית המתעוררת עם קריאת המסמכים של הוויכוח היא הפאשיזציה של תנועת הפועלים, כפי שכינה אותה ברל, בהתכוונו לשימוש באמצעים פסולים ודבקות שבאהבה בשימוש בהם. מכל מקום, בתקופה של שכרון מן השימוש בכוח ומתחושת הבטחון והעוצמה שהקנה, היתה הסכנה של השחתת-הנפש ועיוות-הדמות

114. אחוז הנמנעים הגבוה במשאל מצביע על התלבטות של רבים, שהחקשו להצביע נגד ברל ובן-גוריון והעריצו להימנע.

הכרוכים באלמות כשיטה פוליטית — סכנה של ממש. ברל, אהרונוביץ וביילינסון וחבריהם, ניצבו בוויכוח זה כדון־קייטזים עוברי־בטל אשר אינם 'קוראים' את החקופה, ונאבקו על נפשה של תנועת הפועלים כתנועה מחנכת ומנהיגה. ב־1935 באה התפכחותה של התנועה, שיכלל התפכחות הותירה טעם־לוואי מר. אך בזכות התפכחותה וריסונה העצמי, היתה תנועת הפועלים לכוח המרכזי, המסוגל לגבש סביבו את הישוב. כשם שהאלמות עוררה ספקות ביכולתו של העם היהודי להיות 'עם ממלכתי', כך הוכיחה ההתעשתות של התנועה את כשרונה להיות כוח בונה מדינה. תפקיד מכריע בתהליך רגנראציה זה מילאה אותה הנהגה ותיקה, שהיתה לתנועה מצפן ומצפון.

נספחים

נספח מס' 1

מכתב ברל כצנלסון למרכז מפא"י (20.4.1933)

ארכיון מפלגת העבודה הישראלית

חטיבה: 2

תיק מס' 4/1/33 כרך א'

למרכז מפלגת פועלי א"י

חברים,

המאורעות באחרון של פסח הוכיחו לי הוכחה אחרונה, כי אין אני יכול להוסיף להיות שותף באחריות להנהגת תנועתנו. ניטלה ממני האפשרות הנפשית לראות את עצמי כבא-כוח תנועתנו.

אילו היה שלטון-רשע מעביר אותי ברחובות קריה, מצליף על בשרי ויורק בפני לא היתי כל כך גכלם ועשוק-תקוה כמו ביטעה שראיתי את תנועתנו מושפלת ומגואלת על-ידי עצמה ולא על-ידי זרים. מרגע זה ועד עכשיו, באשר אפנה ואלך — ועודני מהלך בשליחותכם — כולי בוער מבושה. אכן, אני טעמתי במלוא הטעם את המלים העתיקות: חרפה שברה לבבי.

כל נסיון חיי, כל הכרתי אומרים לי, כי דרך זו, אשר לתוכה נדחפת תנועתנו הגישאת ללא-הגנה על גלי המבוכה, אינה דרך נצחון לפועל אלא דרך-חורבן. ילדינו הנחמדים, המוצאים החוצה באלפים כדי לחכות להפגנה אוילית של אחרים ולצפצף עליה ולירוק עליה ולהתפרץ לתוכה בעוית מתלקחת, ולנפנף אגרופים ולשדוד כובעים, — האמנם יצלהו לבנות משק סוציאליסטי ולהקים חברה חדשה ולהבין לגורל עם נטרף וגם להיות כוח-אמת בשעה שידרש מהם? במה שאחרים רואים מתן-ביטוי לרגשות המונים, הצגת תריס בפני האויב, חיזוק המעמד ולי-כודו — רואה אני: שיטה פסידו-מעמדית, הממוטטת את כוחו הפנימי של מעמד הפועלים, המוסרת אותו לרשות כוחות-ההפקר והאפלה שבתוך המעמד, הורסת את הרקמה התברית-היסודית אשר מבלעדיה אין כל רקע לבניה לאומית וסוציאליסטית, מהשללת את האויב, מגרה את חוצפתו ואת יצריו ומרחיבה את שטח השפעתו בין ההמונים אשר טרם קבעו את דרכם. אינני מאמין בגירוש השטן על-ידי היקוי למעשי השטן. מי שמבקש להכניע את הכוחות הדסטרוקטיביים המתנש-אים לשלוט עכשיו בעולם על-ידי זה שילמד את הפועלים לחקות את מעשי אלה ולקלוט את מושגייהם — ישיג תוצאות הפוכות, ויסייע להגברת נחשול-הפראות,

העומד — לא על דרך המליצה — להחזיר את העולם לתוהו ובוהו, הטענות המהלכות, כי יש הכרח בתגובה, כי 'אסור להפקיר את הרחוב להם', כי 'אסור לגלות חולשה' — אין בהן משום גילוי כוחה של תנועת הפועלים, אלא גילוי הוסר-כוח, גילוי חוסר כשרון להזעיק את ההמונים לפעולה של ממש ולמכבוש עמדות של ממש, ויתור על רכישת ההגמוניה לפועל בחיי האומה, השלמה עם מצב של היותנו 'אחד הצדדים הנציים', הנגרף בנחשול ההשפלות והמטמום. במצבנו אנו יש בזה עוד נוספות: חוסר הבגת השעה בה אנו חיים, וחוסר הכנת תפקידנו אנו בשעה זו בחיי האומה; ויתור על ההזדמנות הגדולה לגייס מסביבנו המונים תחת דגל היציאה הגדולה והיציירה הגדולה, ואי-ראיית התוצאות הצפויות לנו מזה, שאנו פורטים את מלחמתנו הגדולה רבת-התקוות לתגרות עלובות ומביישות חסרות כל תקווה.

מדוע אני עושה דין לעצמי ואיני מביא את הדברים למלחמת-דעות במרכז המפלגה? דומני, חברים, שאתם מכירים אותי, כי לא אכרח מן המערכה. מעורי לא הייתי הושש להיות במועט, וידעתי גם להיות לבדי. ובענין זה, שהוא בשבילי ענין חיים ומוות לתנועתנו ולמפעל היינו, ודאי הייתי מוכן למצות את כל חומרי-הוויכוח והבידור בפני חברים. אולם נוכחתי, למכאובי, כי אין תועלת בבידור, וכי כל אזהרותי עד עכשיו היו ללא-הועיל. הוזהרתי בישיבת סיעת המפלגה (בימי ועידת ההסתדרות) ולאחר זה באו מעשי פ"ת. הוצאתי את רוחי בישיבות הועד הפועל של ההסתדרות — לאחר זה בא המעשה האחרון. נוכחתי, כי דווקא מעשים אלה, הקובעים את גפש תנועתנו וחותרים את גורלה, נחתכים מ'ח'ץ למוסדות המנהלים את התנועה. נחתכים על-ידי זריוחם ובטחונם של אחדים, על-ידי זהירותם ולא-איכפתיותם של אחרים, על-ידי סלחנותם ועליונותם של אחרים. בהחלטות לאחר מעשה אין לי צורך, שום פשרה בין תפיסתי ובין המדרון שבו מתגלגלת תנועתנו אבטומטית — לא תתכן. אני מוכן ליפול עם התנועה במלחמתה, אולם איני מוכן להצטרף אליה בדרך של אינטוקסיקציה והתאבדות.

לפיכך איני מוצא לעצמי דרך אלא זו: אני מסתלק מהשתתפותי בכל המוסדות המנהלים של התנועה, במפלגה ובהסתדרות.

האמת היא, שגם כל עבודה אחרת בשליחות הציבור תכבד עלי עתה מאוד, אולם אני יכול להסכים, להמשיך לפי שעה את השתתפותי בפעולה הישובית (בקה"ק ובי"נר") עד שלא ימצא לי ממלא-מקום. אני מבטיח להחזיר את המנדט בכל רגע שידרש מיד.

קשה יותר היא שאלת 'דבר'. אי אפשר, לפי דעתי, לערוך את 'דבר' מבלי הסכמה — בעיקרים יסודיים, לפחות — עם הנהגת התנועה. ההסכמה הזאת איננה כיום הזה. להגיש את הסתלקותי מעריכה, אני יכול רק לפני מועצת ההסתדרות. בינתיים אני נאלץ להמשיך בעבודה, בידיעה ברורה של ההבדל העמוק שבין עמדותי אני — שאינני מתכוון להעלים אותה — ובין הקו השולט למעשה בחיי ציבורנו, וגם בידיעה ברורה כי אדם אשר חשך עליו עולמו אינו יכול ואינו צריך לעמוד בדאש עתון התנועה.

אל גא תנסו, חברים, להניאני מהחלטתי. לא על נקלה עלתה לי. אם יבואו ימים

ואכיר כי טעית, לא אבוש ולא אתמהמה להודות על טעותי. ולפי יעשה — בין שאתי הצדק, בין שאתי הטעות, — שום פשרה לא תתכן בין שתי התפיסות. ואם אין בכוחי להציל את התנועה מדחי, אל תהי ידי בהנהגתה ללא הגה. שלכם, בחרדה לבאות ב. כצנלסון

כ"ד ניסן, תרצ"ג [20.4.1933].

אבקש להמציא את העתק מכתבי לחברי מרכז המפלגה ומועצת המפלגה.

נספח מס' 2

מסקנות א' גולומב ונ"ל פילינסון מחקירת ההפרעה לאספת הרביוניסטים בחיפה

ארכיון מפלגת העבודה הישראלית

חטיבה: 2

תיק 4/1/34 — כרד ב'

פריו, 10/12/34

לבילינסון ולטבנקין.

בהתאם לבקשת מזכירות המרכז אני שולח לכם את מסקנותי בענין חיפה. אם שניכם תראו במסקנות אלו יסוד לדעה מאוחדת ותמצאו לנחוץ להכניס שינויים לא עקרוניים במסקנות הרי הסכמתי נתונה לשינויים כאלה בהסכמת שניכם — למפרע, ולא — תהא זאת דעתי אני בלבד יתובא לפני המרכז.

בב"ח

א. גולומב

המסקנות בענין חיפה [מסקנות אליהו גולומב]

מתוך החקירה נתברר:

(א) שזוהרים האחראים בחיפה תיכנו תכנית של פיצוץ האספה הרביוניסטית המוסמכת ב..... ע"י החדרת תברים לאולם, הפרעת הנאומים והפצת גזים מסריחים.

(ב) שלשם הגשמת התכנית הנ"ל הם ריכזו אקטיב של קרוב למאתיים חברים, שנמצאו מהוץ למקום האספה ושצריכים היו בשעה מסוימת לפי פקודה מסוימת לחדור לאספה.

(ג) שמתוך ההתרכזות בתכנית הנ"ל הזניחו החברים האחראים בחיפה כל דאגה לציבור הרב והנסער, שנתקהל מסביב לאספה זו, שהיתה פרובוקטיבית בעצם מהותה, בהיקראה בחיפה, במקום שאין אספות רביוניסטיות פומביות מצויות כלל, דווקא ביטעת הפרת הכלחמה לעבודה עברית ע"י הרביוניסטים.

ד) לדרגל הונחה וחוסר הנהגה של הציבור הרב מסביב למקום האספה ולרגל הוצאת האקטיב ההסתדרותי מתוכו הופקר הציבור להסתה מופקרת של אלמנטים בלתי אחראים ולהסתערות סטיכית וכתוצאה מזה באה התפרצות בצורות ברבריות, אשר הביאה לציבור הפועלים נזק מוסרי רב וגרמה גם הפסד בעמדת פועלי חיפה במלחמה לעבודה העברית, ואיך רק בדרך מקרה היא לא הביאה לקורבנות יותר קשים ולחוצאות יותר המורות.

מן העובדות האלו יש להסיק:

1) שלגבי המקרים שקרו מסביב לאספה אין להטיל על החברים האחראים בחיפה אחריות בלתי-אמצעית, אולם יש להאשים אותם בהפקרת ציבור רב ונסער של חברים ללא כל הדרכה ופיקוח.

2) את התכנית של פיצוץ האספה, אשר תוכנה ע"י החברים האחראים בחיפה ואשר לא יצאה כלל לפועל לרגל ההתפרצות הסטיכית המוקדמת של הקהל, יש לראות כשיגאה חמורה לא רק מתוך שהתרכזות בתכנית זאת גררה אחריה למעשה את ההונחה של ציבור החברים ואת המעשים הפרועים, אלא גם מתוך שזו היתה היגררות בלתי-מחוכמת אחר תכסיס רביזיוניסטי, שכונחו היתה להרים מול המל-חמה לעבודה עברית, שהופרה על ידם, את הצעקה על התנפלויות ודכוי הופע האספות ע"י פועלים.

3) אם גם מצד פורמלי יכולים החברים האחראים בחיפה לטעון, שהם התייעצו בענין התכנית שלהם עם חבר, אשר הובתו הוא היתה להביא את הדבר לפני המוסד דות המרכזיים, אך בעצם לא היו גם החברים בחיפה מרגישים את עצמם פטורים מדיון משותף עם מוסד מרכזי, אילו שקלו את כל האחריות שבדבר, אילולא היה להם רצון להעמיד בפני עובדה ואילולא היתה להם הכרה מוטעת ומזיקה, כי חיפה — יכולה להיות לה דרך מיוחדת במלחמה עם הרביזיוניזם, שאינה רצויה ואינה מוכרת ע"י הנהלת ההסתדרות והמפלגה.

לפיכך יש להתרות התראה חמורה בחברים האחראים בחיפה, שאסור להם לנקוט על דעת עצמם ובניגוד להנהלה המרכזית של תנועת הפועלים בארץ קו מיוחד במלחמה עם הרביזיוניזם, היות וכל מעשה שלהם עלול להשפיע על עמדותיו של כל צבור הפועלים ולצאת מתחום של מעשה בעל ערך מקומי. כל חבר יכול להיר-לחם על דעתו ועמדתו בתוך המפלגה וההסתדרות, אבל אין הוא רשאי לנהוג קבוצה מיוחדת וביחוד נקום מיוחד בדרך מיוחדת, הנפרדת מן הדרך המתותת ע"י הנהלה המוסמכת של התנועה.

כמו כן יש להאוג באופן מיוחד לקשר יותר אמיץ בין הנהלת האקטיב ההסתדרותי בחיפה ובין המוסדות המרכזיים של התנועה. —

המסקנות בענין חיפה [מסקנות משה בילינסון]

1. ההחלטה בדבר הפרעת האספה נתקבלה על יסוד ההלכה ששררה בחיפה זה שנים: לבלי להרעות אספות רביזיוניסטיות פומביות.
2. תכנית הפעולה: פצצות הימיות, קריאות ביניים, שירה מצד בעלי הכרטיסים

ופתיחת הדלת מבפנים לפני המחכים בחוץ ואין להם כרטיסים — היא תכנית הפרעה בכוח.

3. הארגון היה רחב — הזמינו ה'סדרן', השומר-הצעיר, המתנות העולים, הנוער העובד, קרית חיים, יגור.

4. ההתקהלות הגדולה ע"י בנין ה'מכבי' מתבארת ע"י הארגון אשר הקיף 'ימכות רחבות מאוד ובכוח זה יצא בעצם מגבולות פעולה תכניתית, ע"י ההכרה הכללית שעצם ההכרזה על אספה רביוניסטית פומבית מבטיחה 'מחזה', וע"י ההתרגנות בקשר עם בנין דוד שמואל דוד.

5. ארגון הפעולה לא עמד בנסיון. לא היה במקום מפקח, המקשרים חסרו, יש והגהלת הקבוצות נמסרה לידיים בלתי אמונות; פרט בתכנית המשווערת שלא יצא לפרועל — דיו היה כדי להכשיל את כל התכנית. בשעת המעשה התפוררו הקבוצות ויצאו ממרות מפקדיהם, וגם המפקדים לא ידעו מה עליהם לעשות ונסחבו עם הזרם.

6. המעשה עצמו היה 'ספונטני', כלומר גבע מאירת חיפה' המיוחדת ומהארגון הלקוי. אין הוכחות שהתחלת המעשה נעשתה ע"י יסודות זרים דוקא, אם כי אלה היו בתוך הקהל. מכל מקום השתתפו חברינו במעשה וגם עשו זאת מתוך הנאה מיוחדת. הוכחה לכך: הרגשת הנצחון שתקפה את חברינו (ביחוד הנוער והילדים) לאחר המעשה.

7. מנהג קבוע היה בחיפה להפריע לכל הופעת הבית-ריים, ולא בלבד כשהם מופיעים ב'סך', אלא גם כשהם בודדים.

8. המארגנים טענו:

א. 'איש מרכזי השתתף בהתייעצות' — הדבר הזה מחליש את אחריותם לפני ה'ארגון', אך אין בכוחו להקטין את אחריותם המפלגתית-הפוליטית, כי המפלגה לא מסרה ל'ארגון' את קביעת התנהגותה הפוליטית, והחברים אשר השתתפו בהחלטה אינם 'אנשי מקצוע' אלא אנשי הציבור.

ב. 'רשות היתה בידי המחליטים להניח כי מנהגייהם המיוחדים נסבלים ע"י המפלגה וכי אין למפלגה קו מסוים לגבי האספות הפומביות' — אין יסוד להנחה זאת באשר 'מנהגי חיפה' לא היו ידועים, מכל מקום: על כל פרטיהם, למרכז המפלגה, וכאשר המפלגה הכריזה פעמים רבות על התנגדותה לשימוש בכוח ללא פרובוקציה בלתי אמצעית.

ג. 'מנהגי חיפה היו תשובות לפרובוקציה' — אך המושג 'פרובוקציה' התרחב אצל המחליטים עד עצם קיום המפלגה הרביוניסטית ועד עצם הופעה כל שהיא של המפלגה ושל אנשיה.

ד. 'לא התכוונו למעשה כזה' — ופירוש הדבר: לא ידעו להעריך כראוי את מצבי-הרוח בחיפה ואת יכולת ארגונם.

9. את האחריות לצורת המעשה יש להטיל:

א. על הארגון הלקוי (באופן מיוחד יש לציין, בתורת מסיבה מקשה, את ההומנה של 'השומר-הצעיר' ושל ארגוני הנוער).

- ב. על החשנות והמנהגים ששררו בחיפה (הפרעה שיטתית לכל הופעה פומבית של המפלגה הרביזיוניסטית ואנשיה).
- ג. על ההתרגזות בקשר עם בנין שמואל דוד שמואל.
10. את האחריות הפוליטית יש להטיל:
- א. על החברים, שהחליטו על הפרעת האספה, כי הם קראו את הקהל — ישר ובעקיפין — למקום המעשה ולשם הפרעה.
- ב. על החברים אשר הינכו את הציבור בהכרה שמותר וצריך להשתמש בכוח לגבי כל הופעה של הרביזיוניסטים ברחוב.
- ג. על האורגנים המרכזיים של המפלגה, אשר בירוריהם הממושכים ולפעמים המטושטשים בפרשת 'שימוש בכוח' עירערו את ההכרה הציבורית של חברי המפלגה. —
- מ. בילינסון 15/11/34

נספח מס' 3

מכתבה של הח' מניה שוהם למרכז מפלגת פועלי ארץ-ישראל

ארכיון מפלגת העבודה הישראלית
גנזך ברל כצנלסון
הטיבה: 6

כפר גלעדי, 23.10.1934

חברים נכבדים,

קראתי ב'דבר' את גילוי הדעת שלכם בקשר עם 'המעשה הפרוע בליל ט' חשוון בחיפה'. יש לי דרישה נפשית להגיד לכם את תודתי העמוקה בעד גילוי דעת זה. סוף סוף באה המפלגה ואמרה לחברים באופן ברור ומוחלט ובכל החריפות הדרושה ביטעה זו, שהם מביאים את כולנו להסכנה הכי גדולה, אם ככה ימשיכו הלאה.

החינוך בזמן האחרון, אשר ציבור הפועלים קיבל ממחנכים אחדים 'להרביץ' ברביזיוניסטים, הביא לידי כך.

ולצער הרב שמעתי מפי אנשים רציניים, המסורים להסתדרות בלב ונפש, שאין דרך אחרת ללחום ברביזיוניסטים, רק הדרך של מכות, ושעמדת המפלגה זה 'צמחוניות' אשר תביא עלינו 'שלטון הבריונים'.

במשך השנתיים האחרונות חל שינוי רב בפסיכולוגיה של הטובים בציבור הפועל-לים, והשיטה 'להרביץ' היכתה שורשים עמוקים, ודרושה מלחמה בלתי פוסקת וזרירות רבה מצד המפלגה אם רוצים להיפטר מהאינוויל הזה.

בכל הכבוד אליכם ובברכת העבודה
מניה שוהם